

KDO SE BOJÍ ISTANBULSKÉ ÚMLUVY

Zuzana Fellegi

Istanbulská úmluva¹

Článek 3:

c) „Gender“ znamená sociálně ustanovené role, chování, jednání a vlastnosti, které příslušná společnost pokládá za odpovídající pro ženy a muže; (...).

Článek 12:

1. Smluvní strany přijmou nezbytná opatření k prosazování změn sociálních a kulturních vzorců chování žen a mužů za účelem vymýcení předsudků, obyčejů, tradic a veškerých dalších zvyklostí, které jsou založené na myšlence méněcennosti žen nebo stereotypním pojmáním rolí žen a mužů.²

Česká veřejnost a média se zřídka zajímají o přijímání mezinárodních lidskoprávních smluv a samotní politici se k nim také obvykle nevyjadřují. Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí, tzv. Istanbulská úmluva, se v tomto ohledu stala výjimkou. Vedou se o ní velmi emotivní debaty, a to navzdory tomu, že ji většina veřejnosti a patrně ani většina zákonodárců a zákonodárkyň nikdy nečetla. Zatímco Česká republika bez problémů ratifikovala 111 úmluv Rady Evropy a mnoho dalších úmluv OSN, ratifikace Istanbulské úmluvy je nejistá. Co je na Istanbulské úmluvě jiného, komu a proč vadí její obsah, proč mají naši zákonodárci problém ratifikovat úmluvu, která chrání ženy před násilím? Na základě interdisciplinárního přístupu, konkrétně kombinace právní a diskurzní analýzy, se tento článek snaží objasnit funkci a význam úmluvy a důvody jejího problémového přijetí v ČR. Právní část je komparativní analýzou práva ČR, Istanbulské úmluvy a jiných mezinárodních lidskoprávních úmluv, které pojednávají o právech žen a násilí. Výsledkem právní analýzy je zjištění, že Istanbulská úmluva je standardní mezinárodní úmluvou a její ustanovení se neliší od mnoha jiných, které ČR v minulosti bez výhrad podepsala. Diskurzní analýza je provedena na základě prohlášení jednotlivých zákonodárců a představitelů různých zájmových skupin na

¹ Istanbulská úmluva je mnohostrannou mezinárodní lidskoprávní smlouvou a aktem Rady Evropy upravujícím práva žen v oblasti ochrany před násilím, který v podrobnější úpravě chrání stejná práva jako Úmluva o ochraně lidských práv a Listina základních práv EU.

² Tyto články, obsahující definici genderu a obecné povinnosti smluvních stran v oblasti prevence, představují hlavní problém pro odpůrce úmluvy a současně jsou chápány jako nezbytný přístup k řešení násilí na ženách jejími proponenty.

jednáních Parlamentu, v médiích a na sociálních sítích od r. 2010. Diskurzní analýza potvrzuje, že v ČR, tak jako v řadě jiných zemí, patří k největším odpůrcům úmluvy římskokatolická církev a zástupci konzervativních stran. Tito kritici spatřují hlavní problém v ustanoveních poukazujících na historickou nerovnost žen a mužů, zavádění konstruktů genderu a genderového násilí a vzdělávání v této oblasti, které podle nich ohrožuje přirozený řád společnosti a tradiční rodinu a prosazuje nebezpečnou „genderovou ideologii“. Hlavním jádrem sporu tedy není technická formulace úmluvy, která je z pohledu práva v pořádku, ale její možný obecný dopad na společnost, zejména na roli mužů a žen ve společnosti a v rodině.

1 Obsah a význam úmluvy

Istanbulská úmluva je smlouvou Rady Evropy, kterou doposud ratifikovalo 34 států Evropy s výjimkou Ruska a některých dalších zemí, zejména střední Evropy.³ Úmluva reaguje na vysoký výskyt násilí na ženách v globálním i regionálním měřítku a je nejkompaktnější mezinárodní smlouvou v této oblasti. V roce 2013 byl vypracován rozsáhlý průzkum týkající se násilí na ženách v EU, který potvrdil, že více než třetina evropských žen zažila nějakou formu fyzického nebo sexuálního napadení a více než polovina žen byla sexuálně obtěžována. Více než pětina žen přitom zažila násilí od svého partnera, přičemž ve většině případů o tomto násilí věděly i děti žijící ve společné domácnosti, a až 12 % žen (21 milionů) bylo sexuálně zneužito v dětství.⁴ Podobné výsledky zaznamenal i celosvětový průzkum Světové zdravotnické organizace (WHO) z roku 2014, který potvrdil, že celá třetina žen zažila během svého života fyzické nebo sexuální napadení. Alarmující je přitom skutečnost, že více než 70 % obětí násilí tyto činy nikdy nenahlásilo, zejména u znásilnění je hlášeno přibližně jen 10 % případů. Velkým problémem jsou zejména společenské předsudky a nedostatečná důvěra v činnost policie a soudů, podtržená nedostatkem zařízení a školených odborníků, na které by se oběti násilí mohly obracet.⁵

Zmíněné problémy ošetřuje Istanbulská úmluva komplexním způsobem – zavazuje totiž vlády a) ke změně zákonů a postihu pachatelů všech forem násilí (psychického, fyzického a sexuálního), ale také b) ke zvýšení prevence a zavedení praktických opatření včetně vzdělávání a monitoringu. Cílem úmluvy tedy není jen formální právní, ale zejména faktická ochrana obětí násilí. Význam mezinárodního přístupu k této oblasti spočívá v systematickém sběru dat na národní i mezinárodní

³ Úmluvu dosud nepodepsala Ruská federace a Ázerbájdžán a neratifikovaly ji Arménie, Bulharsko, Česká republika, Lotyšsko, Lichtenštejnsko, Litva, Maďarsko, Moldávie, Slovenská republika, Ukrajina, Velká Británie. Viz Chart of signatures and ratifications of Treaty 210. *Council of Europe*. Dostupné na: <https://bit.ly/2D2qQXP> (cit. 20. 5. 2019).

⁴ Agentura pro základní práva EU. *Násilí na ženách: průzkum napříč EU*. 2014. Dostupné na: <https://bit.ly/2VvHD6Q> (cit. 20. 5. 2019).

⁵ Světová zdravotnická organizace. *Global Status Report on Violence Prevention 2014*. 2014. Dostupné na: <https://bit.ly/2Hrpymp> (cit. 20. 5. 2019).

úrovni, sdílení mezinárodní dobré praxe a v úsilí o zavedení jednotného standardu pomoci v rámci evropských států.⁶ Úmluva zdůrazňuje úlohu osvěty, která má vést ke změně společenských postojů a knulové toleranci násilí.

Istanbulská úmluva se snaží bojovat s těmito fenomény ve třech hlavních oblastech:

1. Prevence staví na zvyšování povědomí o různých formách násilí a proškolení odborníků, kteří pracují s oběťmi. Velký důraz je kladen na vzdělávání v této oblasti,⁷ konkrétně na zařazení problematiky rovnosti do učebních osnov na všech stupních vzdělávání. V této oblasti úmluva předpokládá spolupráci s nevládními organizacemi, médii a se soukromým sektorem. Velmi důležitým aspektem je přitom odstranění společenských stereotypů, které často násilí zapříčiňují a v důsledku nichž je násilí vůči ženám ve společnosti tolerováno.
2. V oblasti ochrany je důležité, aby služby pro oběti byly dostupné na celém území států, včetně provozování nepřetržitých telefonních linek důvěry, možnosti bezpečného ubytování a lékařské, právní a psychologické pomoci.
3. V oblasti stíhání vyžaduje náležitě prošetření a postih všech forem psychického, fyzického a sexuálního násilí vůči ženám včetně nebezpečného pronásledování (stalkingu), sexuálního obtěžování a znásilnění, vynuceného potratu a sterilizace, vynuceného sňatku a tzv. ženské obřízky. Oběti násilí přitom mají mít možnosti využití speciálních ochranných opatření v průběhu vyšetřování i soudního řízení a mají právo na odškodnění.

Úmluva předpokládá dvoupilířový kontrolní mechanismus, ve kterém monitorování provádí GREVIO, nezávislá skupina vybraných expertů a expertek ze smluvních států, a Výbor smluvních států, složený z politických zástupců a zástupkyň. Smluvní státy předkládají GREVIO své zprávy o implementaci úmluvy a na jejich základě pak GREVIO přijímá vhodná doporučení, která však nejsou právně závazná ani sankcionovaná. Celý systém funguje na základě dobrovolnosti a regionální výměny nejlepších zkušeností.

Mezi průlomové aspekty úmluvy patří, že považuje násilí vůči ženám za porušení lidských práv a závažnou formu diskriminace – tedy že násilí na ženách a domácí násilí není pouze soukromou záležitostí a musí být členskými státy náležitě stíháno.⁸ Úmluva také poukazuje na samotný zdroj násilí – a sice na fakt, že násilí je projevem historické diskriminace žen, je genderově podmíněné a má strukturální

⁶ Istanbulská úmluva navazuje na řadu předchozích smluv Rady Evropy: Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (ETS č. 5, 1950, v této knize jako Úmluva o ochraně lidských práv) a její protokoly, Evropskou sociální chartu (ETS č. 35, 1961, ve znění z roku 1996, ETS č. 163), Úmluvu Rady Evropy o opatřeních proti obchodování s lidmi (CETS č. 197, 2005) a Úmluvu Rady Evropy o ochraně dětí proti sexuálnímu vykořisťování a pohlavnímu zneužívání (Lanzarotská úmluva, CETS č. 201, 2007).

⁷ Vzdělávání a programy mají být zabezpečeny pro: pracovníky a pracovnice OSPOD; zdravotnický personál; základní a střední školy; pedagogické pracovníky a pracovnice; veřejnost; původce a původkyně násilí, psychologické poradenství; čekatele a čekatelky, soudce a soudkyně, státní zástupce a zástupkyně; soudní znalce.

⁸ Úmluva v tomto směru navazuje na doporučení Výboru CEDAW. Více viz v pozn. č. 68.

povahu.⁹ To znamená, že toto násilí, zejména pak domácí násilí, není pouze nahodilé a není projevem individuálních deviantních jednotlivců, ale má své společensko-historické kořeny, je značně rozšířené a postihuje až z 95 % právě ženy z titulu zažitých předsudků. Násilí vůči ženám bylo po dlouhá staletí v podstatě legitimním jevem a souviselo s jejich postavením. Zmínky o ženině poslušnosti se nacházely už v bibli. Ve středověku bylo nerovné postavení žen zakotveno přímo v právu; muž vystupoval jako pán své ženy, který je odpovědný za její výchovu a může uplatňovat i fyzické tresty. Až novověk přinesl v tomto ohledu výraznější formální zrovnoprávnění žen a mužů.¹⁰ V souvislosti s tím úmluva klade důraz na zajištění rovnoprávnosti mezi muži a ženami nejenom formálně *de iure*, ale také v praktickém každodenním životě, což představuje klíčový element prevence násilí vůči ženám. Jak uvidíme z následující diskurzní analýzy, právě tato část je terčem kritiků úmluvy, kteří ji obviňují z vytváření napětí mezi ženami a muži a zavádění „genderové ideologie“. Je však nutné zdůraznit, že úmluva nezavádí „novou genderovou ideologii“, ale nabízí pouze jiný pohled a preventivní řešení problémů majících původ ve stávající úpravě, která také prezentuje jistou genderovou ideologii neboli regulaci rolí a vzorů chování žen a mužů. Není tedy možné genderovou perspektivu Istanbulske úmluvy označovat za „genderovou ideologii“ a současný legislativní a společenský stav za jakýsi neutrální, ideální stav neobsahující žádné genderové prvky. Pokud bychom však chtěli v rámci veřejné i profesionální debaty pojem „genderová ideologie“ zachovat a novátorský aspekt úmluvy oddělit a zdůraznit jeho rozdíl od stávajícího stavu, můžeme v nejlepším případě mluvit o střetu ideologií – nové progresivní a stávající konzervativní genderové ideologii.¹¹

2 Situace v oblasti násilí v ČR

Česká vláda se na spolupráci v této oblasti podílela již od 90. let 20. století.¹² Samotnou úmluvu, přes aktivní účast české odborné reprezentace na její přípravě, však podepsala až v roce 2016 jako jedna z posledních zemí.¹³ Ratifikace úmluvy byla

⁹ Istanbulská úmluva, preambule: „S vědomím, že násilí vůči ženám je projevem historicky nerovného poměru síly mezi muži a ženami, jenž vedl k nadřazenosti mužů a diskriminaci žen a bránil ženám v plném rozvoji; s vědomím, že násilí vůči ženám jakožto násilí genderově podmíněné má strukturální povahu a toto násilí je jedním z klíčových společenských mechanismů, jež ženám vnucují podřízené postavení vůči mužům; (...) s vědomím, že ženy a dívky jsou riziku genderového násilí vystaveny ve větší míře než muži; S vědomím, že domácí násilí postihuje neúměrně více žen, ačkoli jeho obětí mohou být i muži (...).“

¹⁰ HUŇKOVÁ, M., VOŇKOVÁ, J. *Domácí násilí v ČR z pohledu práva*. Justiční akademie ČR, 2004, s. 39.

¹¹ Pojem „genderová ideologie“ je podrobněji diskutován v části 5 tohoto příspěvku „Střet ideologií“.

¹² Je nutné zdůraznit, že ve Výboru ministrů i v Parlamentním shromáždění RE má ČR (tak jako všechny členské státy) své zástupce, kteří se na těchto aktivitách a na přípravě obsahu a textu smlouvy jménem ČR od začátku podíleli. Není tedy možné argumentovat tím, že by ČR úmluvu někdo vnutil nebo že by o jejím obsahu stát nemohl spolurozhodovat.

¹³ Úmluva byla podepsána za vlády premiéra Sobotky přes odpor lidovců. Zdržení však bylo způsobeno také výhradami Ministerstva vnitra k ustanovením týkajícím se ochrany migrantek či Ministerstva zdravotnictví k nucené sterilizaci, konkrétně k otázce informovaného souhlasu a možných soudních sporů.

již několikrát odložena a kvůli aktuálně vyostřenému politickému diskurzu zůstává nejistá. I přes změny vládních koalic byl oficiální přístup ČR k této úmluvě během poslední dekády koherentní¹⁴ a v současnosti již byly přijaty všechny zásadní legislativní změny, které úmluva vyžaduje.¹⁵ V trestním zákoně byly již v minulosti provedeny změny, jako je zavedení trestnosti týrání osoby žijící ve společném obydlí a nebezpečného pronásledování (stalkingu). Byl také přijat zákon o ochraně před domácím násilím,¹⁶ umožňující policejní vykazání násilných osob a zřízení intervenčních center i zavedení ochranných předběžných opatření v civilním řízení, a zákon o pomoci obětem trestné činnosti,¹⁷ posilující práva obětí. Přímo v návaznosti na úmluvu pak byla řešena problematika násilných sterilizací a nucených sňatků.

Samotná právní připravenost však není dostačující a ČR má ještě velké nedostatky v oblasti prevence a ochrany obětí násilí a dětí v násilných rodinách.¹⁸ Jak dokazují statistiky, výskyt násilí na ženách je v ČR poměrně vysoký: s fyzickým nebo sexuálním násilím ze strany svého partnera má zkušenosti více než 32 % žen, 12 % zažilo sexuální zneužívání v dětství a 5 % bylo obětí znásilnění.¹⁹ Podobně jako v jiných státech je evidováno velmi nízké ohlašování případů násilí, přičemž právě v této oblasti jsou v ČR patrné velké nedostatky. Na území ČR není zajištěno dlouhodobé provozování bezplatné SOS linky,²⁰ není zabezpečen dostatek azylových domů a intervenčních center a pro nedostatek kapacit nejsou všechny případy vyšetřovány specializovanými policejními týmy a tzv. interdisciplinárními týmy, které mají zajistit spolupráci mezi všemi aktéry.²¹ Není zajištěna dostatečná finanč-

¹⁴ Činnost v této oblasti je ukotvena v několika vládních dokumentech: *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014–2020*. Dostupné na: <https://bit.ly/2emzstK> (cit. 20. 5. 2019). *Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018 a 2019–2022*. Dostupné na: <https://bit.ly/2JTVwJR> a <https://bit.ly/2LTtrnM> (cit. 20. 5. 2019). *Souhrnná zpráva za rok 2017 o plnění Akčního plánu prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018*. Dostupné na: <https://bit.ly/2Vxfqg5> (cit. 20. 5. 2019).

¹⁵ Ne všechny změny tak souvisely s přípravou na ratifikaci úmluvy, k řadě změn došlo nezávisle. Přímo v souvislosti s přípravou na ratifikaci byly v posledních letech legislativně řešeny zejména násilné sterilizace a nucené sňatky; ve zbytku už byl právní řád hodnocen jako vyhovující úmluvě.

¹⁶ Zákon č. 135/2006 Sb., o ochraně před domácím násilím.

¹⁷ Zákon č. 45/2013 Sb., o pomoci obětem trestné činnosti.

¹⁸ Výbor CEDAW ve svých závěrečných doporučeních vyzval ČR k přijetí opatření na podporu obětí (v r. 2010, CEDAW/C/CZE/CO/5) a také ke zlepšení v oblasti kompenzace a speciální pomoci pro oběti násilí (v r. 2016, CEDAW/C/CZE/CO/6).

¹⁹ Agentura EU pro základní práva. *Survey on Violence against Women in EU (2012)*. 2012. Dostupné na: <https://bit.ly/2W94klK> (cit. 20. 5. 2019).

²⁰ SOS linku v současnosti zajišťuje organizace Bílý kruh bezpečí z grantů, ale její dlouhodobý provoz není zajištěn.

²¹ Zákon o sociálních službách předpokládá vytvoření interdisciplinárních týmů, které by zajišťovaly spolupráci a vzájemnou informovanost mezi intervenčními centry, poskytovateli jiných sociálních služeb, orgány sociálně-právní ochrany dětí, obcemi, policií a ostatními orgány veřejné správy; na rozvoj této spolupráce však nejsou dostatečné personální ani finanční kapacity.

ní podpora a psychologické služby pro rodiny s dětmi zasažené násilím,²² dále programy pro násilné osoby²³ a systémová úprava kontaktu dětí s násilným rodičem. Nedostatečná je také obecná informovanost veřejnosti, ale i expertů o této problematice.²⁴ Navíc výdaje spojené s trestním stíháním a s řešením důsledků násilí zatěžují státní rozpočet. Účinná prevence by mohla snížit i veřejné výdaje v této oblasti.²⁵

3 Český diskurz ohledně Istanbulské úmluvy

Následující část je ukázkou diskurzu českých normotvůrců a dalších veřejných aktérů na téma Istanbulské úmluvy.²⁶ Diskurzí analýza se v odborných právnických článcích často neobjevuje, má však významnou funkci, protože velmi dobře rozkrývá postoje a motivaci jednotlivých aktérů, kteří mají přímý a často klíčový vliv na přijetí či nepřijetí nových zákonů a politik. Jednotlivé výpovědi také dobře dokreslují znalost normotvůrců o dané oblasti, opodstatněnost a motivaci jejich komentářů a celkovou úroveň veřejné diskuse. Analýza poukazuje na fakt, že i menší skupina angažovaných odpůrců dokáže efektivně ovlivnit celkový veřejný diskurz a zdržovat ratifikaci úmluvy, ba dokonce přímo ovlivnit i pozici premiéra a vlády v této oblasti, bez ohledu na přesnost a věcnou správnost jejich argumentace.

Debata ohledně úmluvy v ČR probíhá v různé intenzitě již několik let, a to v několika rovinách – politické, odborné i mediální. V českých médiích se první zmínky o Istanbulské úmluvě objevují v roce 2010. V následujícím období byla Istanbulská úmluva zmiňována sporadicky. Vyšší četnost zmínek je zaznamenána až v roce 2015 v souvislosti s plánovaným podpisem úmluvy, a to zejména v Haló novinách, ale poprvé i na ČT24. V roce 2017 zájem o Istanbulskou úmluvu utichá a enormní nárůst zájmu je možné zaznamenat až v roce 2018, kdy došlo k několika důležitým událostem – oznámení premiéra, že podporuje ratifikaci úmluvy, a setkání slovenských a českých biskupů a následnému vymezení se církví proti úmluvě,

²² Psychoterapeutické služby pro rodiny s dětmi zasažené násilím nejsou dostatečně dostupné a nejsou hrazené pojišťovny.

²³ V současnosti existuje 16 intervenčních center; ročně je však pro násilí z domácností vykázáno zhruba 1 300 lidí. Rada asociace pracovníků intervenčních center ČR. *Výroční zpráva 2018*. 2019. Dostupné na: <https://bit.ly/2WWKMOF> (cit. 20. 5. 2019).

²⁴ Agentura EU pro základní práva. *Survey on Violence against Women in EU (2012)*. 2012. Dostupné na: <https://bit.ly/2W94klK> (cit. 20. 5. 2019). DVORÁČKOVÁ, J. *Analýza existujících výzkumů v ČR v oblasti partnerského násilí*. Praha: Úřad vlády, 2017. Dostupné na: <https://bit.ly/2LS1spk> (cit. 20. 5. 2019).

²⁵ Celkové náklady vzniklé násilím na ženách činí zhruba 14,5 mld. Kč ročně a zahrnují zdravotní péči, činnost justice, sociální služby, sociální dávky, včetně ztrát z důvodu ekonomické neaktivity obětí. VŠETIČKOVÁ, S. a kol. *Analýza ekonomických dopadů domácího násilí*. Praha: Ivystreet, 2017, s. 5. Dostupné na: <https://bit.ly/2wnMTIZ> (cit. 20. 5. 2019).

²⁶ Tato část vznikla na základě analýzy všech mediálních výstupů týkajících se Istanbulské úmluvy od r. 2010. Za pomoc s tímto rozbořem patří poděkování Danielu Strakovi.

završenému kontroverzním kázáním kněze blízkého pražskému arcibiskupství Petra Piňhy v katedrále sv. Víta.²⁷ Zatímco zmínky na stránkách veřejnoprávních médií nebyly příliš časté, dezinformační webové portály se problematice Istanbulské úmluvy věnují velmi intenzivně, v průměru až desetkrát více.²⁸

Nejvíce odborníků, včetně reprezentantů dotčených skupin²⁹ i zástupců jednotlivých ministerstev, se práci v této oblasti věnuje již řadu let v rámci Rady vlády pro rovnost žen a mužů³⁰ a jejího Výboru pro prevenci domácího násilí a násilí na ženách,³¹ které koordinuje Odbor rovnosti žen a mužů Úřadu vlády. Tyto orgány dlouhodobě doporučují Istanbulskou úmluvu ratifikovat, poukazují na konkrétní potřebu zlepšení stavu v ČR, zejména v oblasti prevence, a zdůrazňují význam mezinárodní spolupráce. Argumenty dokládají českými, regionálními i globálními statistikami a průzkumy, jakož i věcnými přehledy o stávající praxi v ČR i v jiných zemích, které úmluvu ratifikovaly. K proponentům úmluvy patří zejména organizace pracující s oběťmi násilí a lidskoprávní organizace Rosa, Česká ženská lobby, Amnesty International a proFem.³² Z politických stran úmluvu podporuje také pravděpodobně většina České pirátské strany, ČSSD, KSČM, ANO a někteří poslanci a poslankyně TOP 09 a STAN; z církví je to Českobratrská církev evangelická a Církev československá husitská. K největším odpůrcům úmluvy patří česká římskokatolická církev, reprezentovaná Českou biskupskou konferencí,³³ a poslanci zejména z řad KDU-ČSL, ODS a SPD. V listopadu 2018 proběhl veřejné slyšení petičního výboru Poslanecké sněmovny ČR k ratifikaci úmluvy, kde byla předložena petice pro její bezodkladnou ratifikaci,³⁴ ale také petice požadující její zamítnutí.³⁵

²⁷ Viz např. Homosexuálové budou vládnout, kázal kněz Piňha ve svatovítské katedrále. *iDnes.cz*. 9. 10. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/30ypatZ> (cit. 20. 5. 2019).

²⁸ Za rok 2018 bylo na stránkách veřejnoprávních médií dohledatelných pouhých 12 zpráv ve srovnání s téměř stovkou zpráv zveřejněných v Parlamentních listech. Ve vysílání veřejnoprávní televize je možné za rok 2018 najít pouze osm a ve vysílání veřejnoprávního rozhlasu 10 zmínek. Nejčastěji se zmínky o úmluvě vyskytují na serveru Parlamentní listy (za rok 2018 jich bylo 92, což bylo přibližně 10 % všech zmínek), dále na serverech Politické listy, Euportal, Protíproud, Rukojmí a dalších. Viz Odbor rovnosti žen a mužů Úřadu vlády ČR. *Rozbor naplňování úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí (Istanbulské úmluvy) ve vybraných státech rady Evropy*. 2019, s. 105–109. Dostupné na: <https://bit.ly/2MFybge> (cit. 2. 8. 2019).

²⁹ Rosa, Bílý kruh, Acorus, Pro Dialog, Spondea, proFem, Česká ženská lobby, Persefona, IC Praha, Asociace pracovníků intervenčních center, Centrum Locika.

³⁰ Členky a členové Rady vlády pro rovnost žen a mužů. *Vláda České republiky*. Dostupné na: <https://bit.ly/2EkcoWG> (cit. 20. 5. 2019).

³¹ Výbor pro prevenci domácího násilí a násilí na ženách. *Vláda České republiky*. Dostupné na: <https://bit.ly/2JwfqLI> (cit. 20. 5. 2019).

³² Významnou společnou kampaní byla v této souvislosti kampaň #ZaIstanbul nebo kampaň „Stop násilí na ženách“.

³³ Nejedná se však o celou českou církev – pražské arcibiskupství v tomto ohledu kritizuje například Katolický týdeník nebo Proglas a řada moderně uvažujících věřících a kněží.

³⁴ Petice podána Českou ženskou lobby a Amnesty International.

³⁵ Petice podána občanskou iniciativou Tradiční česká rodina.

Kritika odpůrců úmluvy by se pak dle zaměření diskurzu dala rozdělit do kategorií:³⁶ právně-technická, ideologická a kategorie fiktivních následků aplikace úmluvy. Kritika právně-technická zpochybňuje jednotlivá ustanovení úmluvy; jedná se zejména o tyto údajné problémy: úzký okruh chráněných osob, nemožnost mediace, prolomení zásady mlčenlivosti, nepřiměřené zásahy do vzdělávání dětí a nepřiměřená práva neziskových organizací a kontrolního orgánu GREVIO, nepřiměřená podpora práv LGBT* komunity, nárůst migrace z důvodů poskytování azylu pronásledovaným migrantkám, nemožnost učinění výhrad a jiné.³⁷ Největší část kritiky je však ideologická³⁸ a soustřeďuje se na použití formulace genderu ve smlouvě, včetně domnělého ohrožení tradiční rodiny, prohloubení antagonismu mezi mužem a ženou a ohrožení, resp. zhoršení postavení mužů a stírání rozdílů mezi ženami a muži.³⁹ Jako typickou ukázkou

³⁶ Krizsán a Popa, které ve své komparativní studii zkoumají opozici vůči Istanbulské úmluvě v Maďarsku, Polsku a Rumunsku, třídí kritiku odpůrců podle témat nejvíce opakujících se argumentů do skupin: potřeby ochrany dětí, potřeby ochrany rodiny, diskriminace mužů (a možného omezení jejich práv), potřeby řešení sociální exkluze včetně chudoby a alkoholismu a kritiky vysokých finančních nákladů. Dle jejich analýzy se tyto argumenty vyskytují ve všech zemích, ale některé z nich můžou převažovat, např. v Maďarsku ochrana dětí, v Rumunsku ochrana rodiny a v Polsku potřeba řešení alkoholismu jako prevence. KRIZSÁN, A., POPA, M. R. Contesting Gender Equality in Domestic Violence Policy Debate: Comparing Three Countries in Central and Eastern Europe. In: VERLOO, M. (ed.) *Varieties of Opposition to Gender Equality in Europe*. 1st Edition. Routledge, 2018, s. 98–117.

³⁷ K (i)relevanci těchto výhrad srovnej články autorů: BARTOŇ, D. *Jak (ne)uvažovat o násilí a Istanbulské úmluvě*. Dostupné na: <https://bit.ly/2SJGZX>; KALENSKÁ, P. v této knižce; KOLDINSKÁ, K. Co (ne)obsahuje Istanbulská úmluva. In: *Rozbor naplňování úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí (Istanbulské úmluvy) ve vybraných státech Rady Evropy*. Odbor rovnosti žen a mužů Úřadu vlády, s. 12–14. Dostupné na: <https://bit.ly/2MFybgc>; NEŠPOROVÁ, L. Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí (Istanbulská úmluva). Bulletin advokacie, 7. 6. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2Gxsf5>; Odbor rovnosti žen a mužů Úřadu vlády ČR. *Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí: mýty a fakta*. Dostupné na: <https://bit.ly/2CBoJFP>; SOUKUP, D. Pomýlené tažení proti Istanbulské úmluvě. *Christnet*. 27. 11. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2Wd2ekU>; ŠTURMA, P. Několik poznámek k otázce ratifikace Istanbulské úmluvy. *Bulletin Výzkumného centra pro lidská práva*, 2019, č. 1. Dostupné na: <https://bit.ly/2IDruYz> (vše cit. 20. 5. 2019).

³⁸ Patrik Nacher: „Můj dotaz směřuje k tomu, co Istanbulská úmluva přináší nového, jaká je její přidaná hodnota do našeho právního řádu. Vadí mi, že pod pláštíkem boje proti násilí se schovává distribuce genderové ideologie. To je nános, který tam nepatří.“ *Z Práva gayům ano, manželství ne*. *Novinky.cz*. 4. 12. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2Qg2QRo> (cit. 20. 5. 2019).

Nina Nováková (bývalá poslankyně TOP 09, iniciátorka petice proti Istanbulské úmluvě): „Úmluva otevírá dveře nebezpečným ideologiím. Narušuje princip spravedlnosti. Degraduje vztahy mezi mužem a ženou. Útočí na evropskou kulturu a vykazuje rysy vlastní totalitnímu myšlení.“ Podle Ratifikace Istanbulské úmluvy nebude snadná, ukázalo sněmovní veřejné slyšení. *Deník Referendum*. 6. 11. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2Wd1WdO> (cit. 20. 5. 2019).

³⁹ Obdobné, až identické námitky se vyskytovaly a vyskytují i v jiných zemích. Více informací o organizované podobě tohoto antigenderového hnutí a jeho podobách v jednotlivých zemích je možno najít v: KOVÁTS, E., POIM, M. (eds.) *Gender as Symbolic Glue: The Position and Role of Conservative and Far Right Parties in the Anti-Gender Mobilizations in Europe*. Foundation for European Progressive Studies, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2015. Dostupné na: <https://bit.ly/30zkkw> (cit. 12. 8. 2019); VERLOO, M. (ed.) *Varieties of Opposition to Gender Equality in Europe*. 1st Edition. Routledge, 2018; PATERNOTTE, D., KUHAR, R. The Anti-gender Movement in Comparative Perspective. In: KUHAR, R., PATERNOTTE, D. (eds.) *Anti-gender Campaigns in Europe*. Rowman & Littlefield International, 2017.

tohoto druhu výhrad je možné uvést úryvek ze Společného listu českých a moravských biskupů: „Tato mezinárodní úmluva, (...) vytváří svým širokým pojetím genderové identity, které není zakořeněné v přirozeném řádu, prostor pro zpochybnění základních společenských daností. S tímto trendem nesouhlasíme a nepřejeme si, aby ratifikací Istanbulské úmluvy bylo ohrožujícím způsobem zasaženo do života státu a jeho institucí, zvláště škol, ale i do života rodin a jednotlivců.“⁴⁰ Konečně, v kategorii diskurzu šířícího katastrofické scénáře, které mají v případě přijetí úmluvy údajně nastat, zdaleka nejvíce kontroverzí vyvolalo kázání Petra Piťhy, bývalého ministra školství. Ten mimo jiné uvedl: „Vaše rodiny budou roztrženy a rozeznány. Bude k tomu stačit, že dětem řeknete, že muž a žena nejsou totéž. Vezmou vám děti a zatají vám, kam je zasaňtročili, kam je prodali, kde je vězni. Postačí k tomu křivé obvinění. (...) Za každý nesouhlas budete deportováni do nápravně-výchovných pracovních táborů vyhlazovacího charakteru. Homosexuálové budou prohlášeni za nadřazenou vládnoucí třídu, vy budete patřit k podřadné výpomocné třídě a pracovat podle pokynů mocných elit, které budou určovat, co se smí a co se nesmí říkat. Budete postaveni pod všechny živočichy, kteří se pohlavně rozmnožují, protože pro kočky, žaby ani hmyz zaváděné zákony neplatí.“⁴¹ Takováto extrémní vyjádření však nejsou ojedinělá⁴² a jejich společným jmenovatelem je, že se nezakládají na výzkumu, statistikách, dosavadní praxi, nebo dokonce na ustanoveních úmluvy samotné. Jedná se pouze o fiktivní a nepodložené scénáře, které se v žádné ze zemí, které úmluvu ratifikovaly, nenaplnily. Naopak ve státech, které již úmluvu aplikují, byly zaznamenány pozitivní výsledky.⁴³

⁴⁰ Istanbulská úmluva není posilou přátelství muže a ženy, píšou biskupové. *Církev.cz*. 13. 5. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2KA832b> (cit. 20. 5. 2019).

⁴¹ Homosexuálové budou vládnout, kázal kněz Piťha ve svatovítské katedrále. *iDnes.cz*. 9. 10. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/30ypatZ> (cit. 20. 5. 2019). V návaznosti na kázání Petra Piťhy podala Česká ženská lobby trestní oznámení pro šíření poplašné zprávy. Tisková zpráva. *Česká ženská lobby*. 10. 10. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2HGyyTW> (cit. 20. 5. 2019). Kněží Václav Malý a Tomáš Petráček se od kázání distancovali a Tomáš Halík jej označil za skandální s poukazem na šíření hysterie proti „genderové ideologii“ a Istanbulské úmluvě, která je dezinterpretovaná. Text kázání byl vyvrácen i oponenty z řad katolických laiků, viz SOUKUP, D. Pomýlené tažení proti Istanbulské úmluvě. *Christnet*. 27. 11. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2Wd2ekU> (cit. 20. 5. 2019). Petra Piťhu naopak podpořil kardinál Dominik Duka a podobné názory sdílají i další představitelé církve.

⁴² Daniela Kovářová (bývalá ministryně spravedlnosti): „Popíši vám, co bude muset Česko udělat, aby se úmluvě zavděčilo, pokud ji ratifikuje. Zákonem zakáže Velikonoce, všechny formy tělesných trestů, sado-maso sexuální praktiky (...). (...) Zavede se cenzura internetu a médií (...). (...) [Z]avede se nový trestný čin slovního sexuálního obtěžování („Sluší ti to.“). Trestné bude i pohvizdování, úšklebek, pohled do výstřihu a snad i úsměv.“ KOVÁŘOVÁ, D. Turecké genderové nebezpečí. *Vlastenecké noviny*. 1. 7. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2Qg9Pd5> (cit. 20. 5. 2019).

Ivana Schneiderová (SPD): „Kdo podporuje ratifikaci Istanbulské úmluvy, souhlasí s obchodem s bílým masem a genocidou vlastního národa.“ Ratifikace Istanbulské úmluvy nebude snadná, ukázalo sněmovní veřejné slyšení. *Deník Referendum*. 6. 11. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2Wd1Wd0> (cit. 20. 5. 2019).

⁴³ Tyto státy vykazují zejména zvýšený počet míst v azylových domech i jejich celkový počet, zavádění bezplatných nonstop linek a zvýšený počet nahlášených případů násilí. Pozitivní výsledky byly zaznamenány také u jihoamerických států, které uzavřely podobnou regionální úmluvu proti násilí na ženách. Více ke zkušenostem aplikace úmluvy v *Rozbor naplňování úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí (Istanbulské úmluvy) ve vybraných státech Rady Evropy*. Odbor rovnosti žen a mužů Úřadu vlády, 2019. Dostupné na: <https://bit.ly/2MFybgc> (cit. 2. 8. 2019).

Nakonec je v ČR velká skupina politiků (včetně některých hlavních státních činitelů), která ratifikaci zpochybňuje tím, že naše zákonodárství je dostačující a úmluva vlastně není „potřebná“.⁴⁴ Prezident Miloš Zeman se vyjádřil, že Istanbulská úmluva je pro nás zbytečná, i když není škodlivá.⁴⁵ Předseda vlády Andrej Babiš se ještě začátkem roku 2018 vyjadřoval ve prospěch úmluvy s tím, že „je nesmysl, že by Istanbulská úmluva ‚potlačovala pohlaví‘ nebo kvůli ní brali rodičům děti“,⁴⁶ koncem roku však již její ratifikaci zpochybňoval: „(...) povedeme o tom ještě debatu, mám ale za to, že naše zákony dostatečně chrání ženy proti násilí.“⁴⁷ Vzhledem k nejednoznačnému postoji premiéra je pozice vlády v této otázce v současné době nejasná, i když dotčené resorty přijetí úmluvy podporují. Ministerstvo spravedlnosti i Policejní prezidium vyjádřilo připravenost k ratifikaci.⁴⁸ Závazek přístupu k úmluvě byl navíc součástí oficiální kandidatury ČR do Rady OSN pro lidská práva pro období 2019–2021, do níž byla zvolena. Ve své kandidatuře se ČR mimo jiné zavázala k včasné ratifikaci Istanbulské úmluvy, k potírání genderových stereotypů ve společnosti a vytváření rovných příležitostí mezi ženami a muži a k podpoře rozvoje lidských práv na mezinárodních fórech.⁴⁹

Je nutno podotknout, že ke smlouvě se vyjadřuje menšina politiků.⁵⁰ Zpravidla se jedná o opakovaná vyjádření jednotlivců z některých politických stran a až na SPD strany nemají jednotná stanoviska.⁵¹ U vyjádření notorických kritiků úmluvy je přitom těžké určit, do jaké míry jejich výhrady pocházejí z nějaké ideologie, z osobního přesvědčení nebo z populistických důvodů směřujících k osobní medializaci. Velká část

⁴⁴ Stanislav Křeček (zástupce veřejné ochránkyně práv): „Pokud zákonodárci úmluvu ratifikují, nebude to snad nic proti ničemu. Jen to bude další krok do světa, v němž si nebudeme rozumět, kde už dávno neplatí univerzalita lidských práv, kde existuje představa, že každý z nás je členem vzájemně se diskriminujících skupin. Světa, ze kterého se vytratila představa o společné humanitě a lidství.“ KŘEČEK, S. Právo: Kladivo z Istanbulu? *Neviditelný pes*. 12. 10. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2Z8h2hV> (cit. 20. 5. 2019).

⁴⁵ Istanbulská úmluva není škodlivá. *Novinky.cz*. 8. 11. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2LUKvdT> (cit. 20. 5. 2019).

⁴⁶ Prý jsem pro to, aby si děti určovaly vlastní pohlaví. Blbost! *Expres.cz*. 18. 6. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2VyZSrX> (cit. 20. 5. 2019).

⁴⁷ Březen: Ratifikujeme „Istanbul“. Prosinec: Je k ničemu. Babišova otočka zklamala zastánce úmluvy. *Deník N*. 17. 12. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2HIVMbN> (cit. 20. 5. 2019).

⁴⁸ Exministr spravedlnosti Jan Kněžínek (nestr. za ANO): „V úmluvě nespátřuji nic, co by bylo v rozporu s tradicemi a hodnotami, na kterých stojí Česká republika, její ústava a právní řád.“ Kněžínek: Istanbulská úmluva žádné změny v českém právu nevyvolá. *Deník.cz*. 1. 11. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2VPqNFb> (cit. 20. 5. 2019).

Ivana Nguyenová (mluvčí Policejního prezidia): „Nemáme žádné výhrady k ratifikaci Istanbulské úmluvy, v našich zákonných normách máme tuto problematiku velmi dobře ošetřenou.“ Policie: Proti Istanbulské úmluvě výhrady nemáme, ladí k zákonům o obětech násilí. *Lidovky.cz*. 11. 11. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2Jvd9Ae> (cit. 20. 5. 2019).

⁴⁹ *Letter Dated 23 April 2018 from the Permanent Representative of Czechia to the United Nations Addressed to the President of the General Assembly, 2018*. Ministerstvo zahraničních věcí. Dostupné na: <https://bit.ly/30sZm2s> (cit. 20. 5. 2019).

⁵⁰ Z veřejné debaty lze usoudit, že většina politiků zřejmě na úmluvu vyhraněný názor nemá, resp. s jejím obsahem není dostatečně obeznámena a nechce zbytečně riskovat možnou přízeň voličů.

⁵¹ Počty zatím naznačují, že pokud se pro ratifikaci rozhodne hnutí ANO, má úmluva šanci na schválení.

vyjadřované kritiky je však technicky mylná nebo uvedená bez věcných argumentů a do velké míry budovaná na šíření pocitů nestability a strachu a vytváření nepřítelů v podobě LGBT* komunity, migrantů, feministek (nebo i žen jako takových), neziskovek a mezinárodních organizací, jako je EU, Rada Evropy nebo OSN. V tomto diskurzu zaznívá často zcela otevřená snaha o vytvoření a prohlubování dichotomie „tradičních hodnot“ „českého lidu“ v protikladu s mezinárodní skupinou jednotlivců a organizací nabízejících nový pohled nebo progresivní změnu současných společenských vztahů. Téměř žádný z kritiků se přitom věcně nevěnuje základnímu cíli úmluvy, kterým je snížení násilí na ženách. Tato strategie však může vážně ohrozit a) vnitřní společenské vztahy a vyvářet zbytečné napětí mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva, ale také b) českou sounáležitost k západní Evropě a k mezinárodním organizacím a může Česko dovést k izolacionismu maďarského nebo britského typu.⁵² Tiché tolerování tohoto diskurzu je přitom právě tak nebezpečné a politicky nezodpovědné jako jeho propagace.

Z výzkumu českého veřejného mínění přitom vyplývá, že přes 70 % dotázaných považuje současnou situaci v oblasti násilí na ženách v ČR za problém a celých 84 % souhlasí se zvýšeným zaměřením se na prevenci násilí.⁵³ Výsledky posledního šetření veřejného mínění ohledně Istanbulské úmluvy bohužel ukazují, že většina dotázaných stále nemá dostatečné povědomí o cílech Istanbulské úmluvy, nicméně 87 % respondentů a respondentek obeznámených s obsahem této úmluvy její ratifikaci podporuje.⁵⁴

4 Analýza kritizovaných ustanovení⁵⁵

Následující část reaguje na nejvíce se opakující kritiku vůči jednotlivým ustanovením. Analýza těchto ustanovení a jejich komparace se stávajícím právem ČR a jinými mezinárodními úmluvami a předpisy (které obsahují podobné formulace a závazky, které ČR bez problémů podepsala a používá) prokazuje, že Istanbulská úmluva je standardní mezinárodní úmluvou, její obsah a forma jsou zcela v souladu s mezinárodním i českým právem.

⁵² Tento dlouhodobě negativní diskurz zejména vůči EU má již také měřitelné následky – poslední průzkum Eurobarometru z roku 2019 zjistil, že pouze 47 % Čechů a Češek by hlasovalo za setrvání v EU, pokud by se v této souvislosti konalo referendum, což je druhým nejnižším výsledkem podpory EU těsně za Velkou Británií se 45 %. Dostupné na: <https://bit.ly/2GKREYi> (cit. 20. 5. 2019).

⁵³ Proč potřebuje Česká republika Istanbulskou Úmluvu? *Amnesty International*. 6. 11. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2Qesy8y> (cit. 20. 5. 2019).

⁵⁴ Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav Akademie věd, v. v. i. *Občané ČR o tzv. Istanbulské úmluvě – prosinec 2018*. Dostupné na: <https://bit.ly/2Js6CX7> (cit. 20. 5. 2019).

⁵⁵ Kratší verze této analýzy je dostupná v FELLEGI, Z. Proč ratifikovat Istanbulskou úmluvu aneb mezinárodní lidskoprávní smlouvy jako český národní zájem. In: KIZEKOVÁ, A. a kol. *České zájmy v roce 2019: Analýzy ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2019, s. 110–124. Dostupné na: <https://bit.ly/39qgSIQ> (cit. 5.3.2020); FELLEGI, Z. Obavy z Istanbulské úmluvy nejsou odůvodněné. In: Odbor rovnosti žen a mužů Úřadu vlády ČR. *Rozbor naplňování úmluvy Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí (Istanbulské úmluvy) ve vybraných státech rady Evropy*. Praha: Úřad vlády, 2019, s. 17–21. Dostupné na: <https://bit.ly/2MFybgc> (cit. 2. 8. 2019).

4.1 Gender

Nejvíce otázek a námitek vyvolává použití konstruktů genderu, kterým se úmluva údajně snaží smazat biologické rozdíly mezi ženami a muži. Úmluva však biologické rozdíly mezi ženami a muži vůbec nepopírá, usiluje pouze o odstranění společenských nerovností mezi oběma pohlavími.

V čl. 3 úmluva definuje „gender“ jako „sociálně ustanovené role, chování, jednání a vlastnosti, které příslušná společnost pokládá za odpovídající pro ženy a muže“ a „genderově podmíněné násilí na ženách“ jako „násilí zaměřené proti ženě proto, že je žena, nebo které postihuje ženy ve vyšší míře“. To znamená, že úmluva poukazuje na fakt, že rozdíl mezi mužem a ženou není pouze biologický ve smyslu vrozeného pohlaví, ale že existuje také rozdíl v sociálním a společenském postavení žen a mužů a tom, co se od nich v rámci tohoto postavení očekává. Uznáním kategorie genderu se neruší, nesnižuje ani nepotírá kategorie pohlaví; gender pouze označuje určitou společenskou nadstavbu pohlaví, která není vrozená, je společensky vytvořená a historicky se mění. Ačkoli existuje pouze jedno ženské biologické pohlaví, různé společnosti si vytvářejí rozdílné role a modely, podle kterých by se ženy měly chovat, a jejich společenské postavení je často nerovnoprávné. I když formálně již evropské ženy požívají stejná práva, stále přetrvává řada předsudků a stereotypů a tyto často vedou k násilí na ženách i ke společenské toleranci tohoto násilí. Klasickým genderovým stereotypem a rozšířeným společenským očekáváním je, že základním úkolem ženy je být matkou a starat se o rodinu, a tomu má být v podstatě podřízen její život. Zaměstnání a koníčky by žena neměla praktikovat na úkor rodiny a její základní místo seberealizace by měly být domov a rodina.⁵⁶ Historicky tedy nebylo a dosud není zcela obecně akceptováno, aby žena například sama cestovala, věnovala se práci více než domácnosti nebo vedla příliš aktivní veřejný a společenský život. Mnoho případů násilí je spojeno právě s „porušením“ této nepsané role. Je například zcela běžně usuzováno, že ženy, které jsou na společenských akcích v pozdních hodinách nebo nosí přiléhavé oblečení, k sexuálnímu násilí v podstatě vybízejí.⁵⁷ Odívání žen je pak obecně často předmětem společenské

⁵⁶ ČR byla například ještě počátkem devadesátých let označena za jednu z nejkonzervativnějších evropských zemí, kde 53% většina z dotázaných věřila, že muži by měli vydělávat peníze a ženy by se měly starat o rodinu. Tyto společenské názory se za poslední dekády značně změnila a v současnosti již většina dotázaných věří ve sdílenou výdělečnou a pečovatelskou sféru, i když zároveň uvádí, že starost o domácnost a děti je přece jen spíše odpovědností ženy. International Social Science Survey Program (ISSSP). *Survey of Men and Women*. 1994.

⁵⁷ Dle výzkumů si téměř 3/5 dospělých v Česku myslí, že si za znásilnění v jistých případech mohou ženy samy, pokud se chovaly koketně, byly opilé, měly vyzývavé oblečení, neřekly muži jasně ne nebo šly bez doprovodu opuštěným místem. Výsledky také ukázaly, že tyto stereotypy panují bez ohledu na věk, vzdělání a pohlaví. Největší bývají u mužů mezi 18 a 35 lety, u lidí nad 55 let a u osob s nižším vzděláním. Nosí minisukně? O znásilnění si koledovala, myslí si třetina Čechů. *Amnesty International*. 23. 9. 2015. Dostupné na: <https://bit.ly/2Npf1tK> (cit. 20. 5. 2019).

debaty, kritiky i posměchu,⁵⁸ a v mnoha zemích je dokonce právně regulováno (ve smyslu co a na jakých místech ženy smějí nebo nesmějí nosit), i když pro muže tato pravidla neplatí.⁵⁹ Podobně existuje společenské očekávání, že úklid a vaření jsou povinností ženy, a spory můžou nastat i v banálních případech, kdy žena tyto „povinnosti“ neplní.⁶⁰ Samostatnou kapitolou jsou pak intimní vztahy, které se dle zažitých stereotypů také počítají za „manželské povinnosti“, a znásilnění mezi manžely bylo až donedávna beztrestné i v západních státech.⁶¹ Dlouholeté zkušenosti psychologů z organizace Rosa⁶² tyto stereotypy a problémy potvrzují; formální zrovnoprávnění žen je podle ní poměrně novou záležitostí a podvědomí mnoha mužů tomu ještě neodpovídá. Udržování nerovného postavení je pro ně obecně mnohem jednodušší než snaha o skutečné vyrovnání a společné partnerské rozhodování. Muži sice obecně souhlasí s rovnoprávností a odsuzují násilí, ale z delších rozhovorů vyplývá, že mnoho z nich nepokládá facku nebo verbální urážky za násilí, ale spíše za výchovný prvek, protože žena má, v podstatě spolu s dětmi, „poslouchat“ muže. Jako konkrétní spouštěč sporů a násilí pak může sloužit *de facto* jakákoliv nerovnost mezi partnery, skrz kterou muž může udržovat svoje mocenské postavení. Klasickým příkladem je finanční nerovnost, resp. závislost ženy ve smyslu „já vydělávám

⁵⁸ Miloš Zeman: „Jsou ženy, které by měly být zahaleny co nejdůkladněji, podle toho, jaké jsou jejich proporce... A pak jsou dívky, kde bych jim tu burkinu strhnul a kde bych byl opravdu ten, kdo demonstuje nepoužívání burkin, (...) to není humorné řešení, to je realistické řešení.“ Ženy při těle by se podle Zemana měly zahalovat. „Z dívky bych burkiny strhnul,“ ujistil. *Info.cz*. 27. 8. 2017. Dostupné na: <https://bit.ly/2WWYPnt> (cit. 20. 5. 2019).

⁵⁹ V mnoha zemích mohou firmy například od svých zaměstnankyň požadovat, aby jako součást firemního dress codu nosily lodičky, sukně, určitý druh spodního prádla, líčily se, nebo si dokonce zehlíly vlasy. Britská vláda regulací umožňující povinné nošení lodiček nezměnila ani po vlně protestů a petici v r. 2017, kdy byla jedna ze zaměstnankyň firmy PwC poslána domů bez výplaty, protože přišla do práce v plochých botách. Podobná petice proti povinnému nošení lodiček byla podána i ministru zdravotnictví a práce v Japonsku, který se však postavil na stranu zaměstnavatelů s tím, že jsou lodičky „nezbytné“ a „vhodné“. Dokázat diskriminaci v těchto případech není snadné, žena musí většinou prokázat, že jsou tyto požadavky v rozporu s její pohlavní identitou nebo sexuální orientací. (Vůlně přeloženo, pokud se žena identifikuje se ženským pohlavím a heterosexuální orientací, musí se identifikovat se sukni a lodičkami.) Dobrou praxí na druhé straně představuje letecká společnost Virgin Atlantic, která umožňuje svým letuškám, aby si vybraly, zda chtějí nosit lodičky, sukni, kalhoty či líčení. Viz Ženy už se tolik nebojí říct zaměstnavatelům: Tohle si prostě neobleču. *Respekt*. 20. 7. 2019. Dostupné na: <https://bit.ly/2K6MJUv> (cit. 20. 7. 2019).

⁶⁰ Dle průzkumů od roku 2003 si v průměru 2/3 dotazovaných Čechů a Češek myslí, že ženy jsou zodpovědné za vaření v domácnosti, a více než polovina věří, že odpovídají i za úklid. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav Akademie věd, v. v. i. *Tiskové zprávy „Role mužů a žen“, 2003 – současnost*. Dostupné na: <https://bit.ly/2EIFK7b> (cit. 20. 5. 2019).

⁶¹ Mnoho západních zemí upravovalo po celá staletí výjimku z trestnosti při znásilnění mezi manžely. V Anglii bylo například až donedávna předpokládáno, že uzavřením manželského slibu žena automaticky souhlasí s pohlavním stykem v podstatě bez omezení. Trestnost znásilnění mezi manžely zde byla prohlášena až v r. 1991 rozsudkem ve věci *R proti R* [1991] UKHL 12, kdy byl násilný muž shledán odpovědným z trestného činu znásilnění bez ohledu na manželský vztah k oběti. Více k problematice znásilnění viz příspěvek Radana Šafaříka v této knize.

⁶² Rosa je nestátní nezisková organizace, která se od r. 1993 specializuje na pomoc ženám postiženým domácím násilím, dostupné na: <https://bit.ly/2LZ300U> (cit. 12. 8. 2019). V této souvislosti je třeba vyzdvihnout práci Marie Vavroňové a Zdenky Prokopové, jejich spoluzakladatelek.

(nebo vydělávám víc) a ty máš poslouchat“. Druhý okruh představuje nerovnost ve vzdělání, kde je žena často ta „blbá, co nic neví“, a „má dělat to, co jí řekne muž“; paradoxně pokud je žena vzdělaná, tak je zase „přemoudřelá a moc všemu rozumí“. Třetí oblastí je pak nerovné rozdělení prací v domácnosti, kde žena „nedělá, co by měla“, když nestihá uklidit nebo navařit, i když je to „její práce“, protože „si to neumí zorganizovat, resp. je neschopná“. Nakonec je ženám často přisuzována i odpovědnost za možné problémy dětí s komentáři, jako je „co z toho děcka vyrostlo, je to tvoje vina, jak si ho vychovala – ty jsi přeci matka“. Do této kategorie bohužel patří i obvinění za možné genetické problémy dítěte, jako je „ani zdravé dítě neumíš porodit, jsi k ničemu...“.⁶³ Je přitom paradoxní, že tyto požadované pečovatelské povinnosti na druhé straně ženy diskriminují v zaměstnáních, kde mají nižší mzdy, obecně nižší pracovní zařazení a často čelí nezákonnému propouštění, zejména v případě nástupu na mateřskou dovolenou nebo po jejím ukončení. Často je ještě v zaměstnání stereotypně pohlíženo na ženy jako na ty, které by měly provádět různé asistentské práce (a to i v případech, kdy to v popisu práce nemají), a pokud tyto práce nejsou ochotné vykonávat, jsou v mnoha případech šikanované.⁶⁴ Ženy ve vedoucích pozicích nebo v politice jsou často mnohem více než muži podrobovány mediální kritice, vystaveny sexuální a jiným narážkám. Samozřejmě, obdobné genderové stereotypy a předsudky se promítají také do znění zákonů a rozsudků soudů, které často vědomě nebo nevědomě neuznávají, že k diskriminaci nebo násilí došlo právě na základě pohlaví nebo genderu.⁶⁵ Cílem úmluvy je tedy obdobné zažitě stereotypy potírat a zasazovat se o faktické zrovnoprávnění žen. Je nutno dodat, že snahou o blokování pojmu gender podstata genderu nezmizí a nezmizí ani problémy s ním spojené – nelze popřít, že existují společenské role, které jsou přisuzovány ženám a mužům; nelze tím ani popřít existující sexuální diverzitu, ani zastavit společenský vývoj.

Istanbulská úmluva přitom není prvním mezinárodním právním dokumentem, který pojem gender a genderové násilí používá, ale navazuje na starší mezinárodní právní zdroje. S pojmem genderu a násilí na ženách pracuje Deklarace OSN

⁶³ Tyto příklady uvádějí samotné napadené ženy jako nejčastější spouštěče násilí. Z rozhovoru s psychologkou Branislavou Marvanou, vedoucí Informačního a poradenského centra ROSA, v Praze dne 21. 5. 2017.

⁶⁴ Zaměstnavatelé inzerují například stylem: „Přijmeme ženu ve věku minimálně 35–40 let s odrostlými dětmi a bez výhledu na mateřskou dovolenou“ nebo „Přijmeme prodavačku – důchodkyni“. V roce 2016 pracovníci Inspekce práce zjistili 106 případů, kdy zaměstnavatelé (mimo jiné právě podobnými inzeráty) porušili předpisy, protože nedodrželi zásady rovného zacházení a zákazu diskriminace při uplatňování práva na zaměstnání. Dalších 115 případů se týkalo porušování předpisů přímo na pracovišti, kdy zaměstnavatelé vypláceli za stejnou práci mzdu v různé výši (například číšník a servírka). Dále se inspektoři zabývali případem, kdy vedoucí zaměstnanec ponižoval a urážel podřízené zaměstnankyně před kolegy, zatímco k mužům se takto nechoval. Kontroly diskriminace v zaměstnání. *statnisprava.cz*. Dostupné na: <https://bit.ly/2Wi1T00> (cit. 20. 5. 2019).

⁶⁵ Více k genderové rovnosti a genderovým stereotypům v právu v HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law: Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Hart Publishing, 2017; COOK, R., CUSACK, S. *Gender Stereotyping. Transnational Legal Perspectives*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2011; TIMMER, A. Toward an Anti-Stereotyping Approach for the European Court of Human Rights. *Human Rights Law Review*, 2011, vol. 11, no. 4, s. 707–738.

o odstranění všech forem násilí na ženách (čl. 1)⁶⁶ i Úmluva Organizace amerických států z Belém do Pará (preambule).⁶⁷ Úmluva CEDAW pojem gender nedefinuje, ale na několika místech odkazuje na genderové stereotypy a potřebu jejich změny (preambule, čl. 5).⁶⁸ Kontrolní Výbor CEDAW vydal tři doporučení v oblasti násilí na ženách,⁶⁹ ve kterých vyzval státy k pravidelnému informování o opatřeních přijatých na ochranu žen před násilím,⁷⁰ posoudil násilí páchané na ženách jako zvláštní formu diskriminace⁷¹ a upřesnil pojem a rozsah genderově podmíněného násilí a odpovědnost států za jeho řešení.⁷² Úmluva o ochraně lidských práv sice pojem gender také přímo neuvádí,⁷³ ale Evropský soud pro lidská práva oficiálně proklamoval genderovou rovnost jako jednu z klíčových zásad úmluvy a s pojmem genderově podmíněného násilí pracuje ve své judikatuře.⁷⁴ Boj proti genderovému násilí je také jedním z hlavních strategických cílů EU⁷⁵ i OSN,⁷⁶ které se v roce 2017 rozhodly spolupracovat na globální, víceleté iniciativě *Spotlight* (neboli bodové

⁶⁶ Deklarace o odstranění násilí páchaného na ženách (rezoluce Valného shromáždění OSN 48/104 ze dne 20. 12. 1993), čl. 1: „Pro účely této deklarace se pod pojmem ‚násilí páchané na ženách‘ rozumí jakékoliv násilí na základě genderu, jehož důsledkem je, nebo může být fyzické, sexuální nebo psychické poškození nebo utrpení žen, včetně hrozeb těchto činů, donucování nebo svévolné zbavení svobody, ať už ve veřejném nebo soukromém životě.“

⁶⁷ Meziamerická úmluva o prevenci, trestání a odstranění násilí na ženách (Úmluva z Belém do Pará) z r. 1994 (A-61). Násilí na ženách je „čin nebo jednání založené na genderu způsobující smrt, fyzické, sexuální nebo psychické poškození nebo utrpení žen, ve veřejné nebo v soukromé sféře“.

⁶⁸ Úmluva OSN o odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1979 (1249 UNTS 13). Preambule: „(...) pro dosažení plné rovnoprávnosti je nutná změna tradiční úlohy mužů, jakož i úlohy žen ve společnosti a v rodině (...)“ Článek 5: „Státy přijmou veškerá příslušná opatření a) ke změně společenských a kulturních zvyklostí, pokud jde o chování mužů a žen s cílem dosáhnout odstranění předsudků a zvyků a všech jiných praktik založených na myšlence podřazenosti nebo nadřazenosti některého z pohlaví nebo na stereotypních úlohách mužů a žen.“

⁶⁹ Úmluva CEDAW konkrétně oblast násilí na ženách neřeší, její čl. 6 se zabývá pouze obchodováním se ženami a vykořisťováním prostitutek žen. Ochrana žen před násilím je tudíž odvozována z čl. 2, 5, 11, 12 a 16.

⁷⁰ Obecné doporučení Výboru CEDAW č. 12: Násilí na ženách (*Violence against women*). 1989, CEDAW/C/GC/12.

⁷¹ Obecné doporučení Výboru CEDAW č. 19: Násilí na ženách (*Violence against women*). 1992, CEDAW/C/GC/19.

⁷² Obecné doporučení Výboru CEDAW č. 35 k genderově podmíněnému násilí na ženách, které aktualizuje obecné doporučení č. 19 (*on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19*). 2017, CEDAW/C/GC/35.

⁷³ ESLP případy násilí na ženách posuzuje podle čl. 8 o ochraně soukromého života a čl. 3 o ochraně před mučením a nelidským zacházením.

⁷⁴ V rozsudku *Leyla Şahin proti Turecku* ze dne 10. 11. 2005, č. 44774/98, odst. 115: „Rovnost žen a mužů – uznaná Evropským soudem jako jeden z klíčových principů Úmluvy a cíl, kterého mají členské státy Rady Evropy dosáhnout (...)“ V souvislosti s domácím násilím ESLP uvedl, že násilí na ženách v některých případech lze považovat za genderově podmíněné, například v rozsudku *Opuz proti Turecku* ze dne 9. 6. 2009, č. 33401/02, odst. 200.

⁷⁵ Boj proti genderovému násilí a podpora obětí násilí je jedním z pěti cílů strategické angažovanosti EU. Gender Equality. *Evropská komise*. Dostupné na: <https://bit.ly/2CQb7VR> (cit. 20. 5. 2019).

⁷⁶ Násilí na ženách a dívkách bylo identifikováno jako závažná překážka dosažení genderové rovnosti – jednoho z hlavních bodů *Cílů udržitelného rozvoje OSN* (rezoluce 70/1 Valného shromáždění OSN). Dostupné na: <https://bit.ly/1NLBGuT> (cit. 20. 5. 2019).

světlo či střed pozornosti), která staví boj proti genderovému násilí do centra úsilí o dosažení rovnosti žen a mužů.⁷⁷

4.2 Diskriminace žen

Jednou z dalších významných výtek na adresu úmluvy je, že údajně usiluje o podněcování nenávisti mezi ženami a muži. Tato kritika je spjata zejména s ustanovením o historické diskriminaci žen, které je uvedeno hned v preambuli úmluvy: „Uvědomující si, že klíčovým prvkem prevence násilí na ženách je zavedení rovnosti mezi ženami a muži *de iure* a *de facto*, uvědomující si, že násilí na ženách je projevem historicky nerovných mocenských vztahů mezi ženami a muži, které vedly k dominanci mužů nad ženami a k diskriminaci žen ze strany mužů, a bránily ženám v plném rozvoji.“ Odkaz na nerovné postavení žen, ovlivněné tradicemi a stereotypy, není nový a se nachází i v dalších již zmíněných zdrojích mezinárodního práva, jako jsou například Deklarace OSN o odstranění všech forem násilí na ženách (preambule a čl. 4),⁷⁸ Úmluva z Belém do Para (preambule),⁷⁹ komentáře Výborů OSN,⁸⁰ *acquis* EU⁸¹ a judikatura Evropského soudu pro lidská práva.⁸²

⁷⁷ Iniciativa se zvláště zaměřuje na domácí a sexuální násilí, škodlivé praktiky, femicidy (vraždy žen), obchodování s lidmi a sexuální a ekonomické vykořisťování a jsou do ní zapojeny klíčové agentury OSN včetně UNDP, UNFPA a UN Women pod dohledem generálního tajemníka OSN. *The Spotlight Initiative*. Dostupné na: <https://bit.ly/2YmAR5K> (cit. 20. 5. 2019).

⁷⁸ Preambule: „Uznávajíc, že násilí na ženách je projevem historicky nerovných mocenských vztahů mezi muži a ženami, které vedlo k nadvládě a diskriminaci žen ze strany mužů a k omezení plného rozvoje žen; a že násilí páchané na ženách je jedním z klíčových sociálních mechanismů, kterým jsou ženy nuceny do podřízeného postavení ve srovnání s muži.“ Článek 4: „Státy by měly odsoudit násilí páchané na ženách a neměly by se dovolávat jakékoli zvyklostí, tradice nebo náboženských zřetelů, aby se vyhnuly povinnosti jeho odstranění.“

⁷⁹ „(...) násilí páchané na ženách je přečinem proti lidské důstojnosti a projevem historicky nerovných mocenských vztahů mezi ženami a muži (...).“

⁸⁰ Například obecný komentář Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva (CESCR) č. 16: Rovné právo žen a mužů požívat všech hospodářských, sociálních a kulturních práv (*The equal right of men and women to the enjoyment of all economic, social and cultural rights*), 2005, E/C.12/2005/4, v odst. 36 nabádá státy k přijetí dočasných opatření pro dosažení rovnosti, která vyplývají z „povinnosti státu odstranit nevýhody způsobené minulými a současnými diskriminačními zákony, tradicemi a zvyklostmi“.

⁸¹ Například doporučení Rady EU z 13. 12. 1984 o podpoře pozitivních akcí pro ženy (84/635/EEC), preambule: „Vzhledem k tomu, že stávající právní předpisy (...) jsou nedostatečné pro odstranění všech existujících nerovností, pokud vlády nepřijmou souběžná opatření (...) působící proti účinkům předsudků vůči ženám v zaměstnání, které vyplývají ze sociálních postojů, chování a struktur (...).“

⁸² Například rozsudek *Konstantin Markin proti Rusku* ze dne 22. 3. 2012, č. 30078/06, odst. 127: „Pokrok v oblasti rovnosti žen a mužů je dnes v členských státech Rady Evropy hlavním cílem (...). Zejména odkazy na tradice, obecné domněnky nebo převažující sociální postoje v dané zemi jsou nedostatečným důvodem pro rozdílné zacházení na základě pohlaví.“

Dalším zajímavým příkladem je rozsudek *Andrle proti ČR* ze dne 17. 2. 2011, č. 6268/08, ve kterém se ESLP vyjádřil přímo k nerovnému postavení žen i ke genderovým rolím v Československu

Tato formulace, byť může být pro mnohé nepřijemná, je potvrzením dějinných faktů způsobujících přetrvávající diskriminaci a násilí vůči ženám. Spojení mezi diskriminací a násilím na ženách bylo potvrzeno v odborné literatuře⁸³ a je možné ho také velmi jednoduše dokladovat na několika příkladech. Evropské ženy nemohly ještě na počátku minulého století studovat, volit, bez omezení pracovat, dědit, nakládat se svým majetkem nebo se vdát a rozvést dle své svobodné vůle. Volební právo žen bylo v některých evropských zemích povoleno až koncem minulého století⁸⁴ a ještě v r. 1977 platil například v Německu předpis zaručující manželovi právo rozhodovat o zaměstnanosti své manželky. Ve Velké Británii až do r. 2013 platil zákon, který v nároku na trůn upřednostňoval královské syny před dcerami. Ženy neměly historicky přístup k některým profesím, a i když se pro ně postupně od počátku minulého století do jednotlivých zaměstnání otevíral, byly různé diskriminovány, buď nižšími příjmy, nebo omezeními, jako například nutností celibátu v případě učitelek či předpokladem svobodného stavu v případě diplomatek. Téměř zcela zapovězen byl pro ženy přístup do politiky, ve které dodnes představují pouze zhruba 20% reprezentaci, i když tvoří 51% majoritu českého obyvatelstva a až 60% většinu univerzitních absolventů. Zcela specifický byl vývoj v socialistickém bloku, kde sice byly ženy plně zaměstnané a povinně také zastoupené v parlamentu, nicméně přerozdělení domácí práce nikdy nenastalo, a tak se u nás vyvinulo dvojí zatížení žen, které přetrvává do současnosti a fakticky omezuje ženy v profesním růstu. Ačkoli je v Evropě i v ČR již formální rovnost zajištěna, stále přetrvává řada faktických nerovností a stereotypů.

4.3 Chráněné osoby

Úmluvě je často vytýkáno, že chrání pouze ženy a muže staví automaticky do pozice agresorů.⁸⁵ Ve skutečnosti však úmluva chrání před násilím každou fyzickou osobou, tedy i muže a děti, a to konkrétně v čl. 2 odst. 2 („Smluvní strany se vyzývají, aby tuto

v odst. 53 a odst. 55: „Soud nemůže přehlížet, že předmětné opatření má své kořeny v konkrétních historických okolnostech. Prostředky použité v roce 1964 odrážely realitu tehdejšího socialistického Československa, kdy ženy měly na starosti péči o děti a související péči o domácnost, a zároveň byly nuceny pracovat na plný úvazek. Také platy a důchody přiznané ženám byly obecně nižší než platy a důchody přiznané mužům.“

⁸³ HEISOO, S. CEDAW and Violence against Women: Providing the “Missing Link”. In: ANNAN, K., SCHOPP-SCHILLING, H., FLINTERMAN, C. *The Circle of Empowerment: Twenty-five Years of the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women*. The Feminist Press at CUNY, 2007, s. 229.

⁸⁴ V r. 1971 ve Švýcarsku, v r. 1976 v Portugalsku a v r. 1984 v Lichtenštejnsku.

⁸⁵ Tomáš Zdechovský (europoslanec, KDU-ČSL): „[Ú]mluva násilí prezentuje jako typicky mužskou záležitost, jako by absolutně neexistovalo násilí žen na mužích (...). (...) [I] ženy mohou být agresory a specifické zastání tu naopak potřebují muži. To by úmluva neřešila, jen by chtěla, aby byly ideálně zcela smazány i ty nejpřirozenější rozdíly mezi muži a ženami.“ Společnost: Istanbulská úmluva. *Neviditelný pes*. 30. 4. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2VQve2s> (cit. 20. 5. 2019).

úmluvu uplatňovaly na všechny oběti domácího násilí“) a v čl. 4 odst. 1 („Smluvní strany přijmou legislativní a jiná opatření nezbytná k prosazování a ochraně práv každého, zejména žen, na život bez násilí ve veřejné i soukromé oblasti“).

To znamená, že úmluva chrání i muže, nicméně v první řadě je zaměřena na ochranu žen, vzhledem k tomu, že veškeré mezinárodní, regionální i národní statistiky potvrzují, že násilí obecně je vystavena více než třetina všech žen a v oblasti domácího násilí ženy představují absolutní většinu obětí. Z českých výzkumů vyplývá, že v oblasti celkové kriminality v ČR tvoří muži více než 85 % pachatelů trestné činnosti, a u sexuálně motivovaného násilí (na ženách i dětech) jsou pachateli dokonce ve více než v 90 % případů.⁸⁶ Samozřejmě, existuje i domácí násilí, které postihuje muže, a těm úmluva zabezpečuje stejnou úroveň ochrany. Statistiky nicméně potvrzují, že 90–95 % pachatelů (zejména domácího násilí) jsou muži a jejich oběťmi jsou ženy. Právě proto jsou hlavní cílovou skupinou úmluvy, což je zohledněno i v samotném názvu úmluvy.⁸⁷

4.4 Vzdělávání

Mnoho odpůrců úmluvy tvrdí, že úmluva zavádí do škol povinnou „genderovou ideologii“ a děti budou údajně mateny výběrem z mnoha genderových identit. V případě úmluvy se však nejedná o žádnou ideologii, nýbrž o vzdělávání a osvětu vedoucí k rovnosti a toleranci a chápání společenských rolí bez škodlivých stereotypů. V textu úmluvy se také uvádí, že výukový materiál má být přizpůsoben úrovni vnímání žáků. Navíc je ve formulaci textu výslovně uvedeno „tam, kde je to vhodné“ (čl. 14),⁸⁸ což znamená, že je na zvážení každého státu, jestli a v jaké formě bude toto vzdělávání provádět. V každém případě je tato oblast již nyní v ČR upravena školským zákonem, který za obecný cíl vzdělávání označuje mimo jiné pochopení a uplatňování principu rovnosti žen a mužů ve společnosti (§ 2 odst. 2).

Potřeba vzdělávání a osvěty je navíc ukotvena také v řadě dalších mezinárodních úmluv, které již ČR bez výhrad ratifikovala. V první řadě se jedná o Úmluvu CEDAW [čl. 10 písm. c)], která stanovuje, že smluvní strany jsou povinny přijmout veškerá opatření vedoucí k odstranění všech stereotypních koncepcí úlohy mužů a žen na všech úrovních a ve všech formách vzdělávání (včetně revize učebnic a školních programů).⁸⁹ Podobně je potřeba úpravy vzdělávání a osvěty uvedena

⁸⁶ Zpráva Muži a násilí v České republice. *Vláda České republiky*. 21. 10. 2016. Dostupné na: <https://bit.ly/30vxU41> (cit. 20. 5. 2019).

⁸⁷ GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie*. Praha: Grada Publishing. 2009, s. 246.

⁸⁸ „Smluvní strany učiní tam, kde je to vhodné, nezbytné kroky k využívání výukového materiálu o otázkách, jako je rovnost mezi ženami a muži, genderové role bez stereotypů, vzájemná úcta, nenásilné řešení konfliktů v mezilidských vztazích, genderově podmíněné násilí na ženách a právo na osobní integritu, který by byl přizpůsoben měnící se úrovni vnímání žáků a zahrnut do formálních školních osnov na všech úrovních vzdělávacího systému.“

⁸⁹ „Státy, smluvní strany, přijmou veškerá příslušná opatření k: (...) odstranění všech stereotypních koncepcí rolí mužů a žen na všech úrovních a ve všech formách vzdělávání (...), a zejména revizí učebnic a školních programů a přizpůsobením vyučovacích metod.“

i v řadě úmluv Rady Evropy, jako například v Úmluvě o ochraně dětí proti sexuálnímu vykořisťování a pohlavnímu zneužívání (Lanzarotské úmluvě, čl. 6),⁹⁰ která také stanovuje povinnost států vzdělávat děti i osoby pracující s dětmi o nebezpečí sexuálního zneužívání,⁹¹ a v Úmluvě o komplexním přístupu k ochraně, bezpečnosti a poskytování služeb při fotbalových zápasech a dalších sportovních akcích (čl. 8 odst. 2, čl. 5 odst. 7), která obsahuje podobná ustanovení o povinnosti smluvních stran podporovat sociální a vzdělávací projekty, jejichž cílem je budování vzájemného respektu a tolerance s cílem omezit násilné chování. Je proto zarážející, že osvětová a vzdělávací aktivita ve školách a na veřejnosti vedoucí k respektu a toleranci v případech násilí na dětech nebo na sportovních akcích problémem není, ale v případech výuky o respektu a toleranci v souvislosti s genderovými stereotypy vedoucími k násilí na ženách již problémem je.

4.5 Možnosti mediace

Úmluva nezakazuje alternativní řešení sporů (včetně mediace a smířčího řízení), ale zakazuje pouze jejich povinnou formu, tj. případy, kde by bylo zákonem dáno, že se domácí násilí musí řešit smírně (čl. 48).⁹² V ČR je mediace dobrovolná, a úmluva tedy na současném stavu nic nemění. Co se týče použití mediace obecně, je jako forma řešení vhodná u civilních, zejména u rozvodových sporů. Je možné ji využít i v rámci sociální práce při narovnávání rodinných vztahů v případě úspěšného absolvování terapie ze strany násilné osoby. Pro řešení domácího násilí, zejména opakovaných případů, však vhodná není – násilník se totiž ve skutečnosti většinou dohodnout nechce, usiluje primárně o nátlak, protahování sporů, pokoření protistrany a vynucení své vůle. Mediace je zde proto neúčinná, až škodlivá, protože prodlužuje stav ohrožení týrané osoby; je proto vhodnější řešit domácí násilí soudní cestou. Zákaz povinného smíru má přitom fungovat zároveň jako prevence proti tzv. stockholmskému syndromu, kdy kvůli silné emoční vazbě mezi pachatelem a obětí násilí oběť odmítá pachatele konfrontovat soudně, a to i v případech hrubého a dlouhodobého partnerského násilí.⁹³

⁹⁰ ČR podepsala tuto úmluvu jako poslední stát Rady Evropy. V diskurzu ohledně vzdělávání u této úmluvy byly i konzervativní strany daleko vstřícnější. Například Gabriela Pecková (TOP 09) uvedla: „Většinu paragrafů náš právní řád už obsahuje, ale velké rezervy vidím v zavedení sexuální a vztahové výchovy na všech vzdělávacích stupních. Tady by bylo potřeba změnit české školství. Dětem by se mělo dostat více informací nejen o sexu, ale hlavně o úloze vztahů v životě.“ Pecková: Lanzarotská konvence musí změnit i české školství. *TOP09*. 27. 5. 2015. Dostupné na: <https://bit.ly/2VAFPeX> (cit. 20. 5. 2019).

⁹¹ „Každá smluvní strana přijme taková legislativní nebo jiná opatření, která budou nezbytná k tomu, aby děti v průběhu základního a středního vzdělávání byly informovány o nebezpečí sexuálního vykořisťování a pohlavního zneužívání a o prostředcích ochrany odpovídajících jejich úrovni vývoje.“

⁹² „Smluvní strany přijmou legislativní nebo jiná opatření nezbytná k zakázání povinného alternativního řešení sporů, včetně mediace a smířčího řízení, a to ve vztahu ke všem formám násilí spadajícím do působnosti této Úmluvy.“

⁹³ Více k této tématice v TOPINKA, D. *Domácí násilí z perspektivy aplikovaného výzkumu: Základní fakta a výsledky*. Ostrava: SocioFactor, 2016. Dostupné na: <https://bit.ly/2HsF7dU> (cit. 20. 5. 2019).

4.6 Zásada mlčenlivosti

S ohledem na oznamovací povinnost v úmluvě vyslovili obavy z narušení principu mlčenlivosti někteří advokáti a advokátky. Úmluva (čl. 28) však nenařizuje povinnost prolomení principu mlčenlivosti advokátů, ale uvádí, že tato zásada nemá bránit v podání oznámení některými profesními skupinami lidí v případě odůvodněných obav ze spáchání násilných činů nebo jejich možného opakování.⁹⁴ Jedná se tedy o možnost, ne povinnost. Dle důvodové zprávy se jedná zejména o lékaře, lékařky a psychiatry, psychiatricky. Navíc si smluvní strany mohou samy určit okruh osob a podmínky tohoto jednání. Nakonec zpráva výslovně uvádí, že takové podání nesmí omezovat právo na obhajobu, tudíž se netýká právních obhájců, obhájkyň a nenarušuje práva jejich klientů, klientek obviněných z násilných činů.

Téměř identická jsou přitom ustanovení ohledně této zásady v Lanzarotské úmluvě, podle které (čl. 12) osoby, jež v rámci své profese přicházejí do kontaktu s dětmi a mají odůvodněné obavy z jejich zneužívání, mají právo (ne povinnost) toto nahlásit, a dle důvodové zprávy k této úmluvě se také jedná především o lékaře, lékařky a psychiatry, psychiatricky.⁹⁵

V každém případě je možné k tomuto článku uplatnit výhradu. Dle profesora Pavla Šturmy by byla možná formulace výkladového prohlášení, kterým by ČR ozřejmila, že se toto ustanovení může týkat jen profesí, jako jsou lékaři, psychologové a učitelé, kteří se setkávají s oběťmi násilí, ale s vyloučením advokátů, případně pouze takových zjištění advokátů, která by neznamenala udávání klientů jako pachatelů.⁹⁶

4.7 Právomoci sociálních služeb

Úmluva nezavádí neomezenou pravomoc sociálních služeb zasahovat do rodin a odebírat děti. V ČR má orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) již nyní povinnost zasahovat v rodinách, kde dochází k násilí, a to na základě zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Dle platného českého práva, které úmluva nijak nemění, je možné odebírat děti z rodin pouze ve výjimečných případech⁹⁷ a na základě platného soudního rozhodnutí, konkrétně v případech, kdy o děti není řádně pečováno nebo je ohrožen

⁹⁴ „Smluvní strany přijmou taková nezbytná opatření, kterými zajistí, aby jim zásady mlčenlivosti, které vnitrostátní právo ukládá některým profesním skupinám, nebránily v možnosti za vhodných podmínek podat oznámení příslušným organizacím nebo úřadům, pokud mají oprávněný důvod se domnívat, že byl spáchán závažný násilný čin spadající do působnosti této Úmluvy a že další závažné násilné činy lze očekávat.“

⁹⁵ Rada Evropy. *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse* (důvodová zpráva k Lanzarotské úmluvě). Dostupné na: <https://bit.ly/2WTYEJv> (cit. 20. 5. 2019).

⁹⁶ ŠTURMA, P. Několik poznámek k otázce ratifikace Istanbulské úmluvy. *Bulletin Výzkumného centra pro lidská práva*, 2019, č. 1, s. 4. Dostupné na: <https://bit.ly/2IDruYz> (cit. 20. 5. 2019).

⁹⁷ § 504 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

jejich život, normální vývoj či jiný důležitý zájem.⁹⁸ Co se týče konkrétních pravomocí OSPOD, je tento již nyní legitimován k tomu, aby jménem nezletilého dítěte podal soudu návrh na nařízení předběžného opatření, kterým může soud uložit násilné osobě povinnost opustit společné obydlí.⁹⁹ Úmluva sice požaduje zvýšenou pomoc dětským svědkům domácího násilí, jako například psychologickou pomoc a budování sítě azylových domů pro ženy a jejich děti, tyto služby však s odebíráním dětí nesouvisejí.

4.8 Práva LGBT* komunity

Úmluva nepřiznává žádná speciální práva LGBT* komunitě, ale tak jako všechny jiné fyzické osoby je chrání před násilím (čl. 4).¹⁰⁰ Otázka sňatků a adopce dětí v případě stejnopohlavních párů není předmětem této smlouvy a zákon o manželství pro osobystejného pohlaví nemá návaznost na Istanbulskou úmluvu.¹⁰¹

Zákaz diskriminace na základě genderové identity, z důvodu pohlavní identifikace nebo sexuální orientace je již nyní obsažen v antidiskriminačním zákoně (§ 2 odst. 3 a 4). Tento zákaz je také obsažen ve všech mezinárodních úmluvách, a to buď explicitně v novějších normách (zejména EU), nebo implicitně, například v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, kde je uveden jako obecný zákaz diskriminace (čl. 26)¹⁰² a ochrana před zásahem do soukromí (čl. 17).¹⁰³

4.9 Ochrana migrantek

Velká část diskurzu se věnuje obavám, že úmluva zavede automatickou legalizaci migrace z důvodů násilí na ženách a ČR bude povinna poskytnout azyl každé

⁹⁸ § 924 občanského zákoníku.

⁹⁹ § 403 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních.

¹⁰⁰ Provádění ustanovení této úmluvy smluvními stranami, zvláště opatření na ochranu práv obětí, musí být zajištěno pro všechny bez jakékoli diskriminace.

¹⁰¹ Je nutno podotknout, že homosexualita je v ČR obecně přijatelná pro 80 % obyvatelstva a podle Pew Research 2013 se tím ČR řadí mezi nejvíce tolerantní země z 39, ve kterých výzkum probíhal. Global Divide on Homosexuality. *Pew Research Center*. 4. 6. 2013. Dostupné na: <https://pewrsr.ch/2YkzatfD> (cit. 20. 5. 2019). Také dle dlouhodobých průzkumů Centra pro výzkum veřejného mínění většina dotázaných nenamítá ani vůči registrovanému partnerství, možnosti sňatků či adopce dětí stejnopohlavními páry. Viz Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav Akademie věd, v. v. i. *Postoje veřejnosti k právům homosexuálů – květen 2019*. Dostupné na: <https://bit.ly/2Yjl6PF> (cit. 20. 5. 2019). V červnu 2016 Ústavní soud zrušil ustanovení, které zakazovalo osvojení dětí osobám žijícím v registrovaných partnerstvích.

¹⁰² „Všichni jsou si před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakékoli diskriminace. Zákon zakazuje jakoukoli diskriminaci a zaručí všem osobám stejnou a účinnou ochranu proti diskriminaci z jakýchkoli důvodů.“

¹⁰³ „Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence, ani útokům na svou čest a pověst. Každý má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům nebo útokům.“

migrantce, která uvede, že byla obětí násilí.¹⁰⁴ Úmluva však nemění podmínky přijímání uprchlíků, již ve stávající právní úpravě je jedním z důvodů pro udělení azylu odůvodněný strach z pronásledování z důvodů pohlaví.¹⁰⁵ Toto ustanovení tedy již v českém právu existuje a nemělo za následek nárůst žádostí ani udělených azylů.

Navíc úmluva neuvádí žádné nové povinnosti, které by nebyly uvedeny v jiných, předchozích mezinárodních aktech, jako je například Úmluva o uprchlících z roku 1951¹⁰⁶ a Úmluva CEDAW. Základní zásada *non-refoulement* – nenavracení uprchlíků do států, kde by byl ohrožen jejich život nebo by mohli být vystaveni mučení nebo nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání – je obsažena ve všech základních dokumentech a ČR tuto zásadu ve svém právu již dlouhodobě obsahuje. Mezinárodní orgány jako Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) i Výbor CEDAW opakovaně ve svých dokumentech uvádějí, že genderově podmíněné násilí, jako je znásilnění, domácí násilí, nucené svatby a sterilizace nebo ženská obřízka, jsou formou pronásledování a požadují genderově citlivý výklad tohoto násilí.¹⁰⁷

4.10 Kontrolní mechanismus GREVIO

Úmluva neumožňuje nepříměnou kontrolu ze strany orgánů Rady Evropy.¹⁰⁸ Kontrolní mechanismus je zcela standardní a je prováděn nezávislou skupinou expertek a expertů z členských států GREVIO, která státům sděluje svá právně nezávazná doporučení, která nejsou vymahatelná ani sankcionovaná (čl. 66). GREVIO zatím adresoval své doporučení osmi státům a většina z nich se týká prevence, a to zejména dostupnosti a kvality služeb, vzdělávání a sběru dat.¹⁰⁹

Podobný mechanismus kontroly prostřednictvím výborů je běžným prvkem mezinárodních smluv a nachází se i v jiných úmluvách OSN a Rady Evropy. Česká republika řadu z nich podepsala a systém této kontroly dodržuje.¹¹⁰ Platí přitom,

¹⁰⁴ Například Marek Benda (ODS): „A já se ptám, skutečně se chceme zavázat, že poskytneme azyl každé ženě, která žije v kultuře, kde jsou sňatky domlouvány rodiči či příbuznými? To je asi tak polovina světa a rozhodně většina zemí, odkud nám migrace hrozí.“ Istanbulská úmluva umožní azyl každému, tvrdí Benda. Právníci mu oponují. *iDnes.cz*. 12. 12. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2VM5SCG> (cit. 20. 5. 2019).

¹⁰⁵ Podle § 12 zákona o azylu.

¹⁰⁶ Plným názvem Úmluva o právním postavení uprchlíků z roku 1951 (189 UNTS 137).

¹⁰⁷ Například obecné doporučení Výboru CEDAW č. 32 k genderovému rozměru uprchlického statusu, azylu, občanství a apatrimu (*on the gender-related dimensions of refugee status, asylum, nationality and statelessness of women*). 2014, CEDAW/C/GC/32, odst. 49.

¹⁰⁸ Radek Rozvoral (SPD): „Naše hnutí SPD je zásadně proti přijetí Istanbulské úmluvy, neboť obsahuje převod pravomocí státu na neziskový sektor a tím chce zasahovat do suverenity našeho státu a jejího právního prostředí. V neposlední řadě cílí na postupnou likvidaci tradiční rodiny a národních tradic.“ Rozvoral (SPD): Jsme zásadně proti přijetí Istanbulské úmluvy, jenž je likvidací tradiční rodiny. *Parlamentní listy*. 19. 10. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2HI4MhH> (cit. 20. 5. 2019).

¹⁰⁹ Albánie, Černá Hora, Dánsko, Monako, Portugalsko, Rakousko, Švédsko, Turecko. Viz Country monitoring work. *Rada Evropy*. Dostupné na: <https://bit.ly/2VDZ1X4> (cit. 20. 5. 2019).

¹¹⁰ Například Lanzarotská úmluva.

že kontrolní výbory a komise dávají ve zkoumaných otázkách pouze nezávazná doporučení a nemají k dispozici žádné sankční mechanismy.

Positivní stránkou kontrolního systému Istanbulské úmluvy je, že dává přednost odborníkům a odbornicím před politickými reprezentanty. Do systému monitoringu jsou navíc začleněny i národní parlamenty a Parlamentní shromáždění Rady Evropy, kde má ČR své zástupce. Možnost kontrolního orgánu uskutečňovat návštěvy a užívat výsady a imunity spojené s touto činností jsou také běžnou praxí u mezinárodních úmluv.¹¹¹ Naopak některé z těchto úmluv mají mnohem silnější kontrolní mechanismus, protože umožňují jednotlivcům a neziskovým organizacím podávat stížnosti proti státům,¹¹² přičemž Istanbulská úmluva podání jednotlivců neumožňuje.

4.11 Druhy trestných činů

Často se objevuje námitka, že úmluva zavádí trestné činy pro trestání skutků, k nimž u nás nedochází, jako jsou například nucené sňatky, nucené sterilizace a ženská obřízka, a proto je pro nás úmluva nepotřebná a měla by být přijímána především zeměmi třetího světa.¹¹³ Tady je nutno podotknout, že uvedené trestné činy jsou jen jedny z mnoha, které úmluva upravuje, a hlavně že úmluva je produktem Rady Evropy, a je tedy určena v první řadě pro evropské země, přičemž v některých z nich se tyto praktiky též vyskytují. Konkrétně nucené sňatky se vyskytují i u nás, a to zejména v romských komunitách; nucenými sterilizacemi byly u nás postiženy desítky také převážně romských žen za socialismu, ale i po roce 1989.¹¹⁴ Česká republika byla konkrétně za nedostatečné a zdlouhavé řešení případů sterilizace terčem kritiky ze strany Rady Evropy, ale také ze strany OSN. Ženská obřízka u nás sice obecně problémem není, nicméně omezeně se vyskytuje v jiných evropských zemích. Vzhledem k brutalitě tohoto zákroku a jeho zdravotním následkům ji úmluva zcela správně řadí mezi zakázané a nehumánní praktiky. Zákaz retroaktivity trestní represe navíc znamená, že je mnohem lepší mít trestní úpravu činů, které se zatím nedějí, než nemoci pachatele trestně stíhat v případě, že k nim dojde.¹¹⁵ Nakonec tato ustanovení mohou být použita i v případě přístupu mimoevropských států k úmluvě, vzhledem k tomu, že se jedná o akt polootevřené povahy a Výbor ministrů Rady Evropy může, se souhlasem stran úmluvy, pozvat k přístupu i další, nečlenské státy.¹¹⁶

¹¹¹ Například Evropská úmluva proti mučení, kterou ČR podepsala bez výhrad.

¹¹² Například Úmluva CEDAW a Úmluva z Belém do Pará Organizace amerických států.

¹¹³ Podle prezidenta Miloše Zemana má úmluva chránit ženy před nucenými sňatky, nucenými sterilizacemi a ženskou obřízkou, což jsou věci, které se u nás nevyskytují. Istanbulská úmluva je tedy podle něj vhodná pro zaostalé země, zejména muslimské, ale pro nás je zbytečná, a když není škodlivá. Zeman: Istanbulská úmluva není škodlivá. *Novinky.cz*. 8. 11. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2LUKvdT> (cit. 20. 5. 2019).

¹¹⁴ K tomu blíže viz text Evy Petrové v této knížce.

¹¹⁵ Tímto způsobem je v české legislativě upravena například „válečná zrada“ či „spolupráce s nepřitelem“.

¹¹⁶ ŠTURMA, P. Několik poznámek k otázce ratifikace Istanbulské úmluvy. *Bulletin Výzkumného centra pro lidská práva*, 2019, č. 1, s. 3.

4.12 Formulace ustanovení

Úmluva není formulována nejasně nebo nedostatečně přesně. V mezinárodním právu převládají závazky států na dosažení výsledků a mnohá z ustanovení jsou upravena ve formě „smluvní strany zajistí...“, smluvní strany přijmou...“, což je v souladu s praxí formulace mezinárodních smluv, z nichž ČR řadu bez výhrad přijala. Tato formulace naopak dává větší svobodu a volnost smluvním stranám, aby si zvolily konkrétní opatření na dosažení stanoveného cíle, čili taková formulace je pro strany výhodou, nikoliv omezením.

Podobné formulace se nacházejí ve smlouvách OSN i Rady Evropy, ale i v právu EU, kde například směrnice stanovují pouze cíl, který musejí všechny členské státy splnit, a je na jednotlivých zemích, jak formulují příslušné vnitrostátní zákony a další opatření, aby těchto cílů dosáhly.¹¹⁷

Ve sporných případech je také možné použít interpretační pravidla Vídeňské úmluvy o smluvním právu (čl. 31), která stanovuje, že smlouvy mají být vykládány v dobré víře a jednotlivým výrazům má být dáván obvyklý význam.

V každém případě není Istanbulská úmluva přímo aplikovatelná (*self-executing*), zavazuje signatářské státy coby strany úmluvy k dosahování úmluvou vycílených cílů (podobně jako je tomu v případě Úmluvy CEDAW, již je ČR také stranou), tj. není přímo závazná pro orgány vymáhající právo ani se jí nelze přímo dovolávat v právních sporech. Státy k její aplikaci tedy musejí přijmout vhodná implementační opatření a je na jejich volbě, jakými způsoby závazky promítnou do vnitrostátního práva.

4.13 Možnost učinit výhrady

Použití výhrad je u Istanbulské úmluvy možné a některé státy, včetně ČR, tuto možnost již využily.¹¹⁸ Konkrétně úmluva (ve svém čl. 78) stanovuje, že státy mohou učinit výhrady k článkům týkajícím se náhrady škody, působnosti, soudního řízení na základě principu oficiality, promlčení a povolení k pobytu. Není však možné učinit výhrady k ustanovením definujícím „gender“ či „genderově podmíněné násilí“,

¹¹⁷ Mezi smlouvami OSN je to například Úmluva CEDAW, čl. 2: „[Smluvní strany] souhlasí s tím, že budou všemi vhodnými prostředky a bez prodlení provádět politiku odstranění diskriminace žen (...).“ V Radě Evropy je to například Lanzarotská úmluva, čl. 4: „Každá strana přijme legislativní nebo další nezbytná opatření, aby předešla všem formám sexuálního vykořisťování a pohlavního zneužívání dětí a k jejich ochraně.“ V právu EU pak například směrnice 2006/54/ES, čl. 6: „Obtěžování a sexuální obtěžování odporují zásadě rovného zacházení s muži a ženami (...). Měly by proto být zakázány a měly by se na ně vztahovat účinné, přiměřené a odrazující sankce.“

¹¹⁸ K úmluvě učinilo výhrady zatím 21 států. V roce 2016 vláda ČR schválila podpis úmluvy s tím, že bude uložena výhrada k čl. 44 odst. 1 písm. e) stanovující, že působnost smluvních stran bude zahrnovat i trestné činy osob, které mají obvyklé bydliště na území ČR. Seznam ratifikací a výhrad dostupný na: <https://bit.ly/2D2qOXP> (cit. 20. 5. 2019).

vzhledem k tomu, že tato ustanovení tvoří základní premisu úmluvy. Takové výhrady by směřovaly vůči samotnému předmětu a účelu úmluvy a byly by z pohledu mezinárodního práva neplatné.

Omezení učinění výhrad je přitom v případě mezinárodních lidskoprávních smluv běžnou praxí. Lidská práva totiž představují zvláště citlivou a důležitou oblast mezinárodních vztahů, a pokud by všechny státy uplatňovaly velké množství výhrad, významně by se tím narušila autorita a funkce jednotlivých smluv.

4.14 Potřebnost mezinárodního závazku

Jednou z častých námitek je argument, že ratifikace úmluvy není nutná, protože všechna potřebná ustanovení naše legislativa již obsahuje. Trestněprávní rovina však tvoří pouze zhruba třetinu celé úmluvy, zatímco ostatní části jsou věnované oblasti prevence a ochrany obětí násilí a jejich dětí,¹¹⁹ ve kterých ČR pořád ještě zaostává. Multilaterální spolupráce přitom umožňuje sdílení dobré praxe všech států a mezinárodní závazek může zajistit, že řešení násilí bude patřit mezi dlouhodobé priority státu. Vládní koalice a jejich preference se totiž často mění a existence mezinárodního závazku a monitoringu je jeden z důležitých nástrojů, které pomáhají zabezpečit kontinuitu vládního úsilí a vyčleňování dostatečných lidských a finančních zdrojů. V případě, že by ČR úmluvu neratifikovala, neúčastnila by se mezinárodních jednání, nemusela by nadále monitorovat vývoj v této oblasti, sbírat statistiky a podílet se na systému reportingu, což by velmi pravděpodobně vedlo ke zhoršení v této oblasti nebo v lepším případě k její stagnaci.¹²⁰

Kromě toho Istanbulská úmluva navazuje na aktivity OSN, Rady Evropy i EU v této oblasti. Samotná Evropská unie Istanbulskou úmluvu podepsala v roce 2017 a hodlá ji ratifikovat.¹²¹ Česká eurokomisařka Věra Jourová opakovaně označila přistoupení EU k Istanbulské úmluvě za jednu ze svých priorit. V roce 2016 přijal český vládní Výbor pro EU rámcovou pozici ČR k návrhu na přistoupení EU k Istanbulské úmluvě, ve které přistoupení v rámci kompetencí EU podporuje. Konečně, snaha o brzkou ratifikaci úmluvy je součástí dobrovolných lidskoprávních závazků, které ČR učinila v rámci své kandidatury do Rady OSN pro lidská práva.

¹¹⁹ V ČR například chybí specializované azylové domy pro rodiny s dětmi a problémem je také nesystémová práce s dětmi vyrůstajícími v rodinách, kde k násilí dochází.

¹²⁰ Princip je přitom stejný jako u sportu – můžeme si koupit permanentku do fitcentra, kde nás výkony a rady ostatních budou motivovat, nebo si můžeme pořídit domácí rotoped, který skončí jako sušák na prádlo.

¹²¹ Právní služba Evropské komise ve svém stanovisku z roku 2016 doporučila, aby se EU stala smluvní stranou Istanbulské úmluvy, vzhledem k tomu, že obsahuje ustanovení, která spadají částečně do sdílené pravomoci EU a členských států, částečně do výlučné pravomoci členských států a také do výlučné pravomoci EU. Více k této problematice v SCHEU, H. C. Evropská unie a mezinárodní ochrana lidských práv. In: ŠMEJKAL, V. (ed.) *Evropská unie po brexitu. Právně-institucionální budoucnost evropské integrace*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 103–132.

Nakonec mezinárodní spolupráce, mimo jiné, také do jisté míry působí jako pojistka udržování dobrého stavu lidských práv a demokracie všeobecně. V současné době internetových hoaxů, rostoucího extrémismu a politického populismu je význam mezinárodních závazků nedocenitelný, byť samozřejmě není samospasitelný. Na příkladu Velké Británie i Maďarska je možné velmi dobře dokladovat, jaký následek může mít snižování důležitosti a nedostatečné a nepravdivé informování o přínosech mezinárodní spolupráce. ČR si jako menší stát s dlouholetou minulostí porušování lidských práv nemůže dovolit hazardovat s funkčním systémem multilaterální spolupráce, a měla by proto význam mezinárodní spolupráce politicky zodpovědně vysvětlovat a prosazovat. Českým zájmem by rozhodně měla být kontinuální aktivní mezinárodní spolupráce, a ne mezinárodní izolace.

5 Úmluva jako střet ideologií¹²²

Předchozí analýza jednotlivých ustanovení prokázala, že Istanbulská úmluva je v souladu s českým právem i s dosavadní praxí při formulaci mezinárodních lidskoprávních úmluv, a její kritika tudíž není opodstatněná. Nicméně odpůrci úmluvy na tyto racionální argumenty nereagují a setrvávají na svém stanovisku. Základní rozpor mezi zastánci a odpůrci úmluvy přitom, zdá se, vychází již ze samotného vyhodnocení důvodů vzniku násilí a návrhů jejich řešení. Zastánci úmluvy vidí jednu z hlavních příčin vysokého výskytu násilí na ženách v jejich historické diskriminaci, nerovném faktickém postavení a přežívajících stereotypech, a řešení tak spatřují v osvětě a posílení genderové rovnosti, kterou chtějí vztah mezi ženami a muži zlepšit.¹²³ Odpůrci úmluvy naopak tvrdí, že takové aktivity by narušily *status quo* a ohrozily by „tradiční rodinu a přirozený vývoj společnosti“ a došlo by, podle nich, k degradování vztahu mezi mužem a ženou na antagonistické měření sil. Jejich cílem tedy není prosazování genderové rovnosti, ale naopak udržení současné faktické nerovnosti jako jednoho ze základů fungování společnosti.

¹²² Tato část byla inspirována vystoupením Barbary Havelkové, právničky a lektorky Oxfordské univerzity, na odborné diskusi Istanbulská úmluva jako oběť populismu, pořádané Ústavem mezinárodních vztahů a Anglo-americkou univerzitou v Praze dne 27. 3. 2019, ve kterém uvedla, že kritici úmluvu obviňují ze zavádění genderové ideologie, ale stávající patriarchální systém je také ideologií. Viz Istanbul Convention as a Hostage of Populism. *Institute of International Relations Prague*. Dostupné na: <https://bit.ly/2IZjPoW>; dále STRAKA. D. *Istanbul Convention as a Hostage of Populism. Discussion report*. Dostupné na: <https://bit.ly/2YH09Pv> (cit. 20. 5. 2019).

¹²³ Je nutné uvést, že není možné zcela automaticky spojovat podporu úmluvy s podporou genderové dimenze úmluvy. Již při sjednávání úmluvy se střetával přístup genderový i genderově neutrální (byť převážil ten genderový). Existuje však řada podporovatelů úmluvy, kteří nutně genderová východiska nesdílejí, ale přijímají je jako deklaraci bez podstatných praktických dopadů, případně jako východiska sporná, ovšem převažuje u nich podpora navrhovaných opatření, která shledávají jako smysluplná a potřebná. Z rozhovoru s Janem Potměšilem, právníkem a odborníkem na problematiku domácího násilí, místopředsedou Výboru pro prevenci domácího násilí, Rada pro rovnost žen a mužů Úřadu vlády ČR, v Praze dne 15. 4. 2019.

K hlavním kritikům úmluvy patří představitelé české katolické církve a KDU-ČSL, ale také řada dalších konzervativních a extremistických politiků a jejich opozice může mít společně i různé důvody a cíle. Jedním ze základních společných zájmů může být snaha o udržení společenského vlivu a obecná obava ze ztráty mocenských pozic ve společnosti. U katolické církve se jedná zejména o možnost ztráty vlivu na rodiny a hodnotovou výchovu,¹²⁴ kdežto u politických stran jde spíše o obavu ze ztráty voličů. Zejména KDU-ČSL a ODS¹²⁵ dlouhodobě budují svoji image a voličskou základnu na konzervativním společenském pojetí rolí mužů a žen a na prosazování „tradiční rodiny“, proto mnozí jejich členové antigenderový a protiistanbulský diskurz aktivně podporují. Tento přístup se neprojevuje pouze externě v rámci vlivu na společnost, ale také v interních strukturách těchto uskupení. Genderová nerovnost je totiž promítnuta i v samotné struktuře katolické církve, která přiznává výsadní hierarchické postavení mužům, zatímco ženám nemůže být uděleno kněžské svěcení ani nemohou zastávat vyšší funkce.¹²⁶ Velmi podobná situace panuje v politických kruzích, kde téměř všichni předsedové a místopředsedové politických stran jsou muži. Podobně ve všech nejvyšších státních orgánech včetně vlády, Parlamentu a vrcholných soudů tvoří muži absolutní většinu.¹²⁷ Je tedy možné, že osvěta vedoucí k respektu a možnost přijímání opatření vedoucích k *de facto* (ne pouze *de iure*) rovnosti žen, jak jsou upravena v Istanbulské úmluvě, vyvolává u těchto představitelů obavy z postupné ztráty vlastních mocenských pozic, eventuálně ze ztráty té části elektorátu, která si faktickou rovnost žen, zejména ve veřejné sféře, nepřeje.

Dalším společným zájmem opozice může být obava z veřejné diskuse, důslednějšího prošetřování a odpovědnosti státu za násilí na ženách. Mnoho oponentů úmluvy samotný fakt existence násilí na ženách (zejména sexuálního násilí) bagatelizuje a odmítá vyšší míru odpovědnosti státu za tuto oblast, i když jejich důvody mohou být různé. Může se jednat o osobní postoje, populistické volební preference, politiku nevměšování se do rodinných záležitostí s poukazem na zvýšené státní výdaje nebo také vlastní problémy s obviněními v oblasti násilí. Katolická církev čelí

¹²⁴ Právě proto genderová studia nebo sociální ekologie představují pro mnohé představitele katolické církve problém, protože v podstatě rozporují její právo být absolutním arbitrem společenských vztahů – tyto disciplíny totiž nevycházejí z náboženské morálky a na ní postavené spravedlnosti a docházejí k jiným doporučením než církve. Z rozhovoru s Blankou Nyklovou, socioložkou Sociologického ústavu Akademie věd ČR, v Praze dne 7. 6. 2019.

¹²⁵ Diskurz odmítání genderové rovnosti z obav před rozpadem „tradiční rodiny“ a tradičních hodnot byl posílen zejména za vlády Petra Nečase a jeho poradců z Občanského institutu. KOBOVÁ, E. Co je anti-gender a proč se mu dnes daří? In: KOS MOTLOVÁ, M. *Nebezpečná genderová ideologie v České republice? Monitorovací zpráva Social Watch k genderové rovnosti 2019*. Praha: Social Watch ČR, 2019, s. 25.

¹²⁶ Tato situace je odlišná u evangelické a husitské církve, u kterých jsou ženy-faráčky poměrně dobře zastoupeny a které úmluvu podporují. Je tedy zřejmé, že církve, které se nebojí genderové rovnosti ve svých vlastních řadách, problém s úmluvou nemají.

¹²⁷ Je zvláštní, že tato evidentní disproporce naše politiky nepřekvapuje a nepojímají ji jako demokratický deficit. Je přitom nejasné, zda je tento postoj projevem nevědomé genderové slepoty, nebo vědomým a strategickým udržováním *statu quo*, případně kombinací obojího.

skandálům spojeným se sexuálním zneužíváním nezletilých a řádových sester¹²⁸ a podobně také politici jako medializované osobnosti se mohou obávat obvinění z obtěžování. Průzkumy prokazují, že sexuálnímu obtěžování čelí mnoho českých dívek již během studia,¹²⁹ až 1/4 žen v zaměstnání¹³⁰ a násilí zažije více než 1/3 žen v Česku. Někteří čeští politici bohužel tvrdí, že ženy samy sexuální násilí provokují a nemístně si stěžují, i když by v podstatě jistou míru obtěžování měly snášet jako „přirozenou“.¹³¹ Podobně je bagatelizováno i domácí násilí, kde z mnoha výpovědí vyplývá, že jsou za něj v podstatě odpovědné ženy, protože si vybraly špatné partnery, a zbytečně zatěžují stát, když by se měly více snažit udržet rodinu nebo si eventuálně najít nové, lepší partnery.¹³² Ještě kurióznějším řešením je názor, že se ženy nemusejí vdát nebo mít děti a tím se vyhnou možným komplikacím.¹³³ Podobné znevažování těchto problémů svědčí o tom, že předsudky a stereotypy u nás skutečně přetrvávají, a to i u nejvyšších politiků, kteří redukuje na minimum, pokud ne úplně, odpovědnost státu za tuto oblast. V této rovině mohou mít tedy dané skupiny společný zájem na otázce násilí zbytečně neupozorňovat a nečinit je předmětem veřejné diskuse, natož mezinárodních závazků státu a obecně neměnit dosavadní praxi.

¹²⁸ Dle médií je v ČR v současnosti 53 případů sexuálního zneužívání duchovními, které skončily u soudu. Bývalý církevní soudce Jan Rozek, který se pomoci obětem věnuje, odhaduje, že jsou u nás stovky postižených. Mapa sexuálního zneužívání v katolické církvi. V Česku je 53 doložených obětí. *Seznam Zprávy*. 7. 4. 2019. Dostupné na: <https://bit.ly/2YeJZNA> (cit. 20. 5. 2019).

¹²⁹ SMETÁČKOVÁ, I., PAVLÍK, P., KOLÁŘOVÁ, K. *Sexuální obtěžování na vysokých školách: proč vzniká, jak se projevuje, co lze proti němu dělat. Příručka pro vedení vysokých škol a vyučující*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2009.

VOHLÍDALOVÁ, M., ŠALDOVÁ, K., TUPÁ, B. *Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí: analýza, souvislosti, řešení*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2010.

¹³⁰ KRÍŽKOVÁ, A. (ed.), ČERMÁKOVÁ, M. a kol. *Obtěžování žen a mužů a sexuální obtěžování v českém systému pracovních vztahů. Rozsah, formy, aktéři, řešení*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005.

¹³¹ Například Jaroslav Kubera (ODS, předseda Senátu): „Testuji české ženy a dívky a musím s potěšením konstatovat, že jsou netknuty hnutím MeToo. Drží, mají to rády. Vždycky začnu tím, že je jemně pohladím, a zeptám se, jestli náhodou nejsou jako ty blbě Američanky. A nejsou!“ Senátor Kubera o harašení, Hradu, migrantech i o tom, proč bude rozdávat cigarety. *Expres.cz*. 11. 9. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2QdFz28> (cit. 20. 5. 2019).

¹³² Pavel Bělobrádek i Jiří Čunek (KDU-ČSL) se již v minulosti vyjádřili, že se ženy málo snaží udržet si manželství a za následné problémy, jako je chudoba či neplacení výživného na děti v případě rozvodu, si mohou samy. Jako řešení nabízejí alternativu, že by si takové ženy měly najít jiné muže, kteří se o ně postarají; jejich finanční podpora podle nich není odpovědností státu. Viz Ženy samostatně si musí najít jiného chlapa, tvrdí předseda KDU-ČSL Bělobrádek. *Reflex*. 24. 4. 2017. Dostupné na: <https://bit.ly/30xzKBp> (cit. 20. 5. 2019).

¹³³ Miroslav Topolánek (ODS, bývalý premiér) v souvislosti s pozitivními opatřeními na podporu žen: „Žena se může svobodně rozhodnout děti nemít a pak jsem přesvědčen, že má stejné příležitosti uplatnění jako muž. S tím by měl zákon počítat a nevnučovat těmto ženám ochranu, o kterou nestojí a která paradoxně vede k jejich diskriminaci. Pokud se žena rozhodne věnovat roli, kterou jí světila příroda, pak nepotřebuje, aby se jí zákon snažil srovnat s mužem.“ Projev předsedy vlády ČR Mírka Topolánka při slavnostním zahájení Evropského roku rovných příležitostí v divadle Archa v Praze dne 2. 4. 2007. *Vláda České republiky*. Dostupné na: <https://bit.ly/2V5qHGf> (cit. 20. 5. 2019).

Snaha o udržení společenského vlivu a potlačování problému násilí úzce souvisí s nejproklamovanějším společným zájmem „zachování tradiční rodiny“. Zcela logicky, pokud rodiny zůstanou hermeticky uzavřené a nebude se řešit genderová nerovnost, související osvěta a náležitě stíhání domácího násilí, stát se nebude muset touto oblastí ve vyšší míře zabývat a vynakládat potřebné zdroje; zůstane tak větší prostor v této oblasti i pro vliv církve. Argument ochrany „tradiční rodiny“ se tak stal nejvíce používaným v diskurzu proti úmluvě, nicméně kritici „tradiční rodinu“ ohroženou úmluvou nijak nedefinují a neuvádějí, jaký má tato rodina a společnost vztah k násilí a jak ho chce řešit. Z opozičního diskurzu vyplývá pouze to, že rodina má být vztahem mezi mužem a ženou a že neexistuje třetí pohlaví. Nic z toho však Istanbulská úmluva neřeší. Úmluva požaduje vzdělávání vedoucí k respektu a rovnosti a odstranění genderových stereotypů a k *de facto* rovnoprávnosti žen za účelem snížení nerovnosti a z toho plynoucího násilí. Dle argumentu *a contrario* by se tedy dalo dovodit, že „tradiční“ rodina a „přirozený“ stav společnosti jsou ty, kde genderové stereotypy přetrvávají a žena nemá *de facto* rovné postavení. Tradiční rodina v konzervativním pojetí je obvykle ta, kde má muž roli živitele a žena roli pečovatelky. Toto schéma však v Česku nejpozději od dob socialismu obecně neplatí,¹³⁴ protože většina žen u nás pracuje a vzhledem k ekonomické situaci rodin pracovat v podstatě musí.¹³⁵ Výzkumy dokonce prokazují, že bez ohledu na ekonomickou nutnost většina žen chce pracovat a být ekonomicky soběstačná.¹³⁶ Česká společnost tedy nemá ono údajně „tradiční“ dělení, kde by ženy byly v domácnosti a zabezpečovaly chod rodiny. České ženy sice domácnost zabezpečují, ale současně jsou zaměstnány stejně jako muži, bohužel za nižší mzdy.¹³⁷ Co se týče postoje veřejnosti, průzkumy za poslední dekády prokazují, že naprostá většina Čechů (73 %) i Češek (77 %) souhlasí s tím, že výdělečná i pečovatelská sféra má být sdílena oběma partnery se zdůrazněním práva volby pro ženy. Zmíněné přetrvávající stereotypy a dvojitá zátěž pro ženy dokladuje fakt, že většina dotázaných (zejména mužů) se domnívá, že i když žena pracuje, péče o domácnost a děti je více její doménou. V každém případě pouze 10 % dotázaných souhlasí s tradičním dělením rolí živitel–pečovatelka.¹³⁸ Navíc rostoucí počet mužů upřednostňuje rovnější sdílení

¹³⁴ Nutno podotknout, že zaměstnanost žen v regionu Čech a Moravy byla poměrně vysoká již před obdobím socialismu. BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná: O ženské práci*. České Budějovice: Veduta, 2017.

¹³⁵ Celkově je míra zaměstnanosti v ČR vysoká jak u mužů (v průměru 80 %), tak u žen (téměř 70 %). Míry zaměstnanosti, nezaměstnanosti a ekonomické aktivity – březen 2019. *Český statistický úřad*. 2019. Dostupné na: <https://bit.ly/2HqEAcq> (cit. 20. 5. 2019).

¹³⁶ Více informací z této oblasti v KRŽÍKOVÁ, A., HAŠKOVÁ, H. *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce*. Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2003.

¹³⁷ Existence mzdových rozdílů je přitom také jednou z příčin nerovného postavení žen, umožňujících spolu s násilím udržování hierarchie v rodině. Jedinou zemí EU s vyšším rozdílem v odměňování než ČR (21 %) je Estonsko (25 %), zatímco nejlepší výsledky se pohybují mezi 4–5 %. *The Gender Pay Gap Statistics (Statistiky rozdílného odměňování)*. Eurostat. 2019. Dostupné na: <https://bit.ly/1Bf20GV> (cit. 20. 5. 2019).

¹³⁸ Výsledky pocházejí z evropského komparativního výzkumu založeného na datech z průzkumů European Values Study. GRUNOW, D., BEGALL, K., BUCHLER, S. *Gender Ideologies in Europe: A Multidimensional Framework*. *Journal of Marriage and Family*, 2018, vol. 80, no. 1, s. 52.

odpovědnosti za péči o děti, což naznačuje velký společenský posun ve vnímání otcovství.¹³⁹ Diskurz o „tradiční rodině“ tedy neodpovídá současnému reálnému stavu společnosti, a není tudíž snahou o udržení *statu quo*, ale naopak úsilím o nastolení rozdělení rolí, které v Česku v současnosti společnost nepreferuje.

S uvedenými zájmy pak souvisí charakter diskurzu a politická strategie rozporování úmluvy, která je založena zejména na šíření pocitů strachu a vykreslování hypotetických hrozeb, vzhledem ke kterým se odpůrci úmluvy staví do role ochránců společnosti.¹⁴⁰ Proklamovaná potřeba ochrany je strukturována ve třech hierarchicky navazujících úrovních – jako potřeba ochrany rodiny jako základní společenské jednotky,¹⁴¹ české kultury a nakonec celého státu (a to jak fyzicky ve smyslu ochrany území před migranty, tak právně před „nadvládou“ mezinárodních organizací). Jako společná hrozba je pak portrétována zejména „genderová ideologie“, kterou však opozice nijak nespecifikuje ani neprokazuje její reálnou existenci; slibuje pouze ochranu proti jejímu „násilnému zavádění“ a sama sebe staví do pozice mluvčích většiny a strážců současného „přirozeného“ pořádku.¹⁴² V této souvislosti je však nutné zdůraznit, že neexistují žádné průzkumy nebo jiné důkazy, že by opoziční skupiny představovaly názor většiny. Křesťané (resp. ti konzervativní z nich) ani strany odmítající úmluvu netvoří v ČR většinu. Pouze 16 % obyvatelstva v ČR se hlásí k nějakému náboženství¹⁴³ a zdaleka ne všichni křesťané sdílejí oficiální postoj katolické církve k řešení vztahů žen a mužů a k Istanbulské úmluvě.¹⁴⁴ KDU-ČSL

¹³⁹ NESPOROVÁ, O., JANUROVÁ, K. Working Fathers and Childcare in the Czech Republic. In: SANTERO, A., MUSUMECI, R. (eds.) *Fathers, Childcare and Work: Contemporary Perspectives in Family Research, Volume 12*. Emerald Publishing Limited, 2018, s. 103–128.

¹⁴⁰ KOBOVÁ, L. Co je anti-gender a proč se mu dnes daří? In: KOS MOTLOVÁ, M. *Nebezpečná genderová ideologie v České republice? Monitorovací zpráva Social Watch k genderové rovnosti 2019*. Praha: Social Watch ČR, 2019, s. 23. FÁROVÁ, N., NYKLOVÁ, B. Scenes in and outside the library: Continuity and change in contesting feminist knowledge on the semi-periphery. *Sociologija*, leden 2018, vol. 60, no. 1, s. 8–9.

¹⁴¹ „Tradiční rodina“ by dle opozičního diskurzu měla být chráněna jednak zachováním přísně heterosexuálních rodin s důrazem na biologicky determinovaný charakter mužských a ženských genderových rolí a současným vyloučením LGBT komunity z „tradiční rodiny“ prostřednictvím omezení práv jejich členů uzavřít sňatek a osvojovat si děti.

¹⁴² Dalším problémem spojeným s legitimitou je, že mnozí z propagátorů „tradičních rodin“ sami manželku a děti nemají nebo se podle tradičních hodnot nechovají. U katolických kněží je předpokládaný celibát, čili podle pravidel by se ženami neměli mít fyzicky vztah, natož potomky, přesto se tyto případy dějí. Na druhé straně řada konzervativních politiků propagujících „tradiční rodinu“ své manželky a děti opustila, rozvedla se a založila si nové rodiny. Důvěryhodnost jejich rétoriky ohledně tradičních rodinných hodnot je proto velmi diskutabilní.

¹⁴³ V ČR se pouze 16 % lidí hlásí k nějakému náboženství, 37 % jsou ateisté a zbytek jsou agnostici nebo lidé s náboženskou lhostejností. To je v ostrém kontrastu se zbývajícími zeměmi Visegrádské skupiny: věřící tvoří 80 % Poláků, 63 % Slováků a 45 % Maďarů. *Special Eurobarometer. Biotechnology Report (Speciální vydání Eurobarometru o biotechnologiích)*. Evropská komise, 2010, s. 204. Dostupné na: <https://bit.ly/2rTwS1d> (cit. 20. 5. 2019).

¹⁴⁴ Z českých církví úmluvu podporuje Českobratrská církev evangelická, Církev československá husitská a feministické křesťanky z RFK, které na podporu úmluvy vytvořily vlastní petici. Viz Křesťané a křesťanky za přijetí Istanbulské úmluvy. *Petice24.com*. Dostupné na: <https://bit.ly/2I6apaE> (cit. 20. 5. 2019).

představuje pouze 6 % a SPD zhruba 10 % voličů, tudíž ani v jednom případě není možné mluvit o představitelích názorů a hodnot většiny obyvatelstva. Naopak, tato čísla se nedají srovnávat s více než 30 % žen, které jsou u nás postiženy násilím, a 70 % obyvatelstva vnímajícími násilí jako problém a schvalujícími prostředky vedoucí k větší prevenci.

Co se týče genderové ideologie, je nutné zdůraznit odlišné používání a význam tohoto termínu v oblasti společenských věd a v mainstreamovém diskurzu. Ve společenských vědách, zejména v sociální psychologii a sociologii,¹⁴⁵ termín genderová ideologie odkazuje na postoje jednotlivců k rolím, právům a povinnostem mužů a žen v rodině a ve společnosti. Podle míry jejich podpory pro rozdělení výdělečné a pečovatelské práce¹⁴⁶ se pak genderové ideologie pohybují od tradičních, konzervativních až po rovnostářské, liberální, feministické či progresivní.¹⁴⁷ Progresivní genderové ideologie přitom vycházejí ze sdílené výdělečné a pečovatelské sféry s tím, že oba partneři mají rovnocenné schopnosti a obě tyto sféry mají stejnou hodnotu, přičemž je důraz kladen na právo volby a individuální přístup. Konzervativní genderové ideologie zdůrazňují naopak hodnotu odlišných rolí pro ženy a muže, daných zejména biologicky, přičemž muži plní roli živitelů a ženy plní své role v domácnosti a rodičovských aktivitách; v tomto pojetí je legitimní i jistá genderová nerovnost a důraz je více kladen na stejnou důstojnost.¹⁴⁸ Lze tedy dovodit, že v tomto pojetí odpůrci úmluvy také propagují svoji vlastní ideologii. Jejich ideologie je také genderová, vzhledem k tomu, že pracuje se společenskými rolemi mužů a žen, ovšem s tím rozdílem, že tyto role jsou pojmány konzervativně. Na individuální úrovni jsou pak genderové postoje ovlivněny mnoha faktory, jako jsou zájmy, zkušenosti, věk, historické okolnosti.¹⁴⁹ Průzkumy těchto individuálních postojů ke genderové rovnosti v jednotlivých zemích mohou být důležitým indikátorem toho, do jaké míry jsou zákony, politiky a veřejný diskurz normotvůrců v souladu s hodnotami a názory obyvatelstva.¹⁵⁰ Jak již bylo výše uvedeno, naprostá většina Čechů a Češek zastává názory spadající do egalitárního pojetí genderové ideologie. Pokud bychom tedy argumenty odpůrců úmluvy ohledně genderové ideologie chtěli

¹⁴⁵ Sociologie i sociální psychologie se zabývají studiem sociálních skupin, jejich organizací, vývojem a chováním. Zatímco psychologie se soustřeďuje na studium jednotlivce, sociologie studuje skupinu. Výzkum genderové ideologie probíhá v obou disciplínách a je vzájemně propojený.

¹⁴⁶ DAVIS, S. N., GREENSTEIN, T. N. Gender Ideology: Components, Predictors, and Consequences. *Annual Review of Sociology*, 2009, vol. 35, s. 87.

¹⁴⁷ KROSKA, A. Gender Ideology and Gender Role Ideology. In: RITZER, G. *Blackwell Encyclopedia of Sociology, 1867–1869*. Blackwell Publishing, 2006, s. 1867.

¹⁴⁸ Mnoho autorů, například Yu a Lee, Knight a Brinton, Grunow, Begall a Buchler, na základě svých empirických výzkumů dnes již problematizuje genderovou ideologii jako bipolární – tradiční vs. egalitární – a navrhuje pojetí této ideologie jako multidimenzionálního rámce.

¹⁴⁹ DAVIS, S. N., GREENSTEIN, T. N. Gender Ideology: Components, Predictors, and Consequences. *Annual Review of Sociology*, 2009, vol. 35, s. 95.

¹⁵⁰ Sociologický přístup ke studiu a měření genderové ideologie sahá do třicátých let minulého století. Nejběžnější technikou pro měření genderové ideologie je souhrnná ratingová stupnice, ve které jsou respondenti dotazováni ohledně s prohlášením se třemi až sedmi možnostmi odpovědí, které se liší od silného souhlasu až po silný nesouhlas.

rozebírat v tomto společensko-vědeckém smyslu, je nutné uvést, že i opozice zastává genderovou ideologii, a to ideologii konzervativní, a že toto konzervativní pojetí genderové ideologie není v souladu se současnými preferencemi obyvatelstva.

Nicméně argumentace kritiků úmluvy není směřována k této racionální diskusi o postojích k příslušným rolím, právům a povinnostem mužů a žen v rodině a ve společnosti v uvedeném společenskovědním smyslu. Jejich použití termínu genderová ideologie ve vztahu k úmluvě je míněno jako hodnotová kritika, tak jak se v posledním desetiletí rozšířila v mainstreamu.¹⁵¹ V tomto smyslu nemá termín „genderová ideologie“ žádný specifický význam a je v podstatě prázdným označením (*empty signifier*), které je používáno různými skupinami a s různým obsahem. Obecně slouží jako negativní označení pro různé druhy progresivních politik, které ohrožují „tradiční rodinu“, a stalo se synonymem pro konspirační teorii zaměřenou na kulturní revoluci, v níž budou popřena biologická fakta o mužích a ženách a bude vytvořen postbinární genderový svět.¹⁵² Boj proti „genderové ideologii“ se tak stal klíčovým rétorickým nástrojem při budování nové koncepce „zdravého rozumu“ pro široké publikum¹⁵³ a vzhledem k přetrvávajícím krizím je tato strategie velmi úspěšná. Termín „gender“, který byl původně vyvinut jako analytický koncept, se postupně stal objektem politického a hodnotového sporu v různých souvislostech¹⁵⁴ a „symbolickým lepidlem“, které spojuje k mobilizaci různé politické síly vytvořením jednoho společného nepřítele.¹⁵⁵ Odpůrci úmluvy tedy používají termín genderová ideologie zjevně v této perspektivě a snaží se o vykonstruování dojmu jednostrannosti, iracionálnosti a propagandy, i když provedená analýza dokázala, že ustanovení úmluvy jsou podložena historickými fakty, výzkumy a dlouhodobou mezinárodní spoluprací v dané oblasti. Naopak interpretace kritiků úmluvy by z tohoto pohledu mnohem více odpovídala označení „ideologická“, protože staví na neodůvodněných, emocionálních a často zcela smyšlených scénářích ve snaze o zachování patriarchální společnosti.

¹⁵¹ Kampaně proti „genderové ideologii“ se v Evropě v posledních letech vyvinuly ve specifickou rodinu mobilizací označovanou jako antigenderové hnutí. Tyto kampaně však začaly již v polovině 90. let jako katolický projekt v reakci na výsledky konferencí OSN v Káhiře a Pekingu a významně se vyvinuly zejména v několika evropských zemích po klíčových setkáních s pravicovým populismem. PATERNOTTE, D., KUCHAR, R. Disentangling and Locating the “Global Right”: Anti-Gender Campaigns in Europe. *Politics and Governance*, 2018, vol. 6, issue 3, s. 6–19. Dostupné na: <https://bit.ly/2WtkNgs> (cit. 20. 5. 2018).

¹⁵² KUCHAR, R., ZOBEC, A. The Antigender Movement in Europe and the Educational Process in Public Schools. *CEPS Journal*, 2017, vol. 7, no. 2, s. 29–46.

¹⁵³ GRZEBALSKA, W., KOVÁTS, E., PETÓ, A. Gender as symbolic glue: how ‘gender’ became an umbrella term for the rejection of the (neo)liberal order. *Political Critique*. Dostupné na: <https://bit.ly/2katM7M> (cit. 20. 5. 2018).

¹⁵⁴ SCOTT, J. W. The Uses and Abuses of Gender. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 2013, vol. 16, no. 1, s. 63–77.

¹⁵⁵ KOVÁTS, E., POIM, M. (eds.) *Gender as Symbolic Glue: The Position and Role of Conservative and Far Right Parties in the Anti-Gender Mobilizations in Europe*. Foundation for European Progressive Studies, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2015; PETO, A. Gender as a Symbolic Glue Makes European Freedom of Education at Stake. *The Progressive Post*. 27. 10. 2018. Dostupné na: <https://bit.ly/2EmrBGx> (cit. 20. 5. 2018).

Nakonec je možné mluvit o ideologii v obecné rovině v neutrálním smyslu jako o označení pro ucelenou soustavu myšlenek, přesvědčení nebo postojů, která tvoří základ pro ekonomické a politické teorie a navazující politiky. V této perspektivě je nutné podotknout, že každá mezinárodní úmluva nebo legislativní akt vychází z nějakých názorů a hodnot, které by bylo možné označit za ideologii, a v souvislosti s tím by mohly být zpochybňovány. Jak ve své analýze uvádí Daniel Bartoň, s tímto přístupem by byly nepřijatelné téměř jakékoliv akty – úmluvy obsahující práva žen kvůli feminismu, obchodní dohody kvůli liberalismu nebo nacionalismu, dohody o ozbrojení kvůli pacifismu nebo militarismu a dohody o životním prostředí kvůli environmentalismu nebo environmentálnímu skepticizmu.¹⁵⁶ Z těchto důvodů nelze pohlížet na Istanbulskou úmluvu jako na produkt „ideologie“ a postoje jejích kritiků přitom za ideologii neoznačovat. Jak prokazuje provedená analýza, argumentace kritiků úmluvy by v jakékoliv perspektivě, společenskovědní, pejorativní nebo neutrální, mohla být sama označena za ideologii. Pokud tedy v souvislosti s touto úmluvou má být v rámci racionální diskuse používán termín ideologie, pak na obou stranách – jako střet konzervativní a progresivní ideologie.

6 Závěr

Česká republika se práci v oblasti násilí v rámci Evropy věnuje již třetí dekádu a účastnila se od začátku také vyjednávání a přípravy textu úmluvy. Navzdory politickým změnám vláda koherentním způsobem pracovala na přípravě přijetí této úmluvy a její obsah oficiálně nijak nezpochybňovala. Naopak byly provedeny legislativní i systémové změny potřebné k ratifikaci. Veřejná a mediální diskuse v ČR k Istanbulské úmluvě nebyla za poslední dekádu zvláště silná a odehrávala se zejména na úrovni expertů v rámci vlády, kteří na základě zhodnocení všech dostupných studií o stavu násilí a jeho řešení v ČR a praxe ostatních států její přijetí vesměs doporučují. Ministerstvo vnitra i Policejní prezidium potvrdilo připravenost k ratifikaci a Ministerstvo zahraničních věcí zahrnuje úsilí o včasnou ratifikaci úmluvy ke svým závazkům, které ČR učinila v rámci své kandidatury do Rady OSN pro lidská práva. Zatímco úmluva byla konzistentně podporována ČSSD za souhlasu nebo nezájmu většiny politiků z ostatních stran, nejhlasitějším odpůrcem úmluvy jsou od počátku KDU-ČSL, SPD a katolická církev. Odpůrci úmluvy přitom úmluvě vytykají různé právně-technické nedostatky týkající se jejích jednotlivých ustanovení. Komparativní analýza českého práva, Istanbulské úmluvy a jiných mezinárodních lidskoprávních úmluv však prokázala, že Istanbulská úmluva obsahuje standardní ustanovení, která navazují na další úmluvy v oblasti práv žen a násilí, které již ČR bez problémů ratifikovala a dodržuje. Další kategorii daleko více rozporovaných ustanovení představují ta, která se věnují otázkám konstrukce genderu

¹⁵⁶ BARTOŇ, D. Jak (ne)uvažovat o násilí a Istanbulské úmluvě. *Jurisprudence*, 2019, vol. 2, s. 39.

a genderovému násilí jako strukturálnímu jevu zapříčiněnému historickou diskriminací žen. I když je tato historická a *de facto* i současná přetrvávající nerovnost lehce doložitelná a její vliv na násilí na ženách je potvrzen výzkumy, odpůrci úmluvy trvají na tom, že právě tato ustanovení představují ideologický podtext, který má údajně narušit „tradiční rodinu“ a „přirozený ráz společnosti“. Problémem přitom je, že tyto výtky na adresu úmluvy jsou velmi často nepřesné, zkreslené a mnohdy založené na ničím neodůvodněných fiktivních katastrofických následcích úmluvy, které se ani v jednom z 34 smluvních států nikdy neobjevily. Tyto projevy jsou o to znepokojivější, že pocházejí od známých politiků a lidí s veřejným vlivem, prohlubují rozdělení společnosti a často vykazují znaky zvýšeného sexismu, homofobie, xenofobie a projevů nenávisti obecně.

Navzdory faktu, že násilí na ženách ohrožuje více než třetinu žen a většina obyvatelstva vnímá toto násilí jako problém, který by Istanbulská úmluva pomohla řešit, je její přijetí vážně ohroženo. Přes doporučení expertů i ministerstev dokázalo několik odpůrců úmluvy svým vystupňovaným diskurzem za poslední rok velmi negativně ovlivnit mediální obraz úmluvy, ba dokonce i postoj samotného premiéra, který od bezproblémové podpory úmluvy přešel k tvrzení, že úmluva není potřebná. Odpůrci úmluvy tak mohou reálně ohrozit její ratifikaci, nenabízejí však žádné řešení obecného nebo domácího násilí. Naopak repetitivně zdůrazňují, že má být zachována „tradiční rodina“, jejíž koncept však nevysvětlují a omezují se pouze na negativní vymezení vůči úmluvě, kterou nálepkují jako produkt „genderové ideologie“. Jejich postoj by však rovněž mohl být označen za genderovou ideologii, protože se zasazuje o obecně platný výklad společenských rolí mužů a žen, jen na rozdíl od proponentů úmluvy je tento výklad konzervativní. Dalo by se tedy říct, že Istanbulská úmluva, jejímž cílem je boj proti násilí na ženách, již není pouze běžnou mezinárodní lidskoprávní smlouvou, ale že se stala symbolem střetu progresivní a konzervativní ideologie. Proces ratifikace této úmluvy tak bude zároveň testem, do jaké míry jsou zkreslující narativy a aktivity schopné ovlivnit zákonodárný proces v zemi a ve výsledku i samotný obsah a charakter práva v této oblasti.